

T 211-

„Kis globál a nagy bolygó mentében”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 13. (361.) SZÁM — JÚLIUS 10.

ára 5000 lej

Páll Lajos: Korondi nyár

- Lászlóffy Csaba: Ítéletnap a földön I.
- Gyulai Levente: Alternatívák hétköznapokra
- Mészáros Tibor emlékbeszéde Márai Sándorról
- Jancsó Miklós: *A proletárok születése*
- Szabó T. Anna: A reformkori nők
- Patrick Leigh: Erdők és vizek között
- Csender Levente: Zsírnak való
- SERÉNY MÚMIA

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Amfiteátrum

Nyitott az egész, mint új ház ajtaja első nap. Hat milliárd sokkal több, mint valaha amennyi nagytermetű állat élt a földön. A zauruszok és egyéb húshegyek, lustán reagáló ideg-centrálék, mint valami eltolt, aztán lakatlan szibériai, nigériai gigantikus telefonközpontok. Most emberszinten, azt mondják, naponta 300 ezer fürge gyermek születik és azonnal enni kér, kommunikál. Nagy a szaporulat tehát, miközben azok, akik voltak, szerepeltek, leszerepeltek — kihálnak szépen. Nem nyomtalanul persze. Mint az etruszkok, mint a rómaiak. És persze egy bizonyos, egy szokásos valutakulcs szerint. A rómaiakból Cervantesek lesznek vagy albánok. De ki-ki kapja, ki-ki hozza ezt a többletet, mely emberiségek, kultúrák örök nyersanyaga. Kis globál a nagy bolygó mentében. És mindig mások az üzenet hordozói...

Hogy mekkora feneket kerítettünk egy ilyen egyszerű dolognak? Bizony, bizony!... Ekkora láthatárhoz kellett is ekkora erkölcsöket szerkeszteni, állítson, ki-kiáltson, kitűzzön magának egy ekkora emberiség, mely mint a napi fény, napi 300 ezres sebességgel terjed.

A baj az lenne, ha semmi sem bizonyult volna maradandónak. Még a becsület és a hazaszeretet sem. Vagy főleg az nem, amint a lomtanánítók (hontalanítók) állítják.

De hát ha ezek sem, akkor mit ér bármi?

Mekkora, miféle kicsinyes, sekélyes számárságokért halt meg Leonidász? Micsoda hát Thermopülé? És hol fér el ezekben Petőfi és Puskin? Ha tényleg Caesar is már Sztálinocska volt. És Erasmus csak holmi politológus.

Igen, mindig mások az üzenet hordozói, beszülkolói, de a harmincezer nyolctonnás dinoszaurusz vagy a harmincmilliárd nyolcvankilós homo sapiens hodozója ugyanaz a Föld. Ahol mindenki az idő nomádja lehet csak, egymás nyomában tapicskolva, az orra elé figyelve, nehogy kihagyjon egy hervadt salátalevelet is, ha már annyit kellett öntözni. Hová fér ide a többi levél-ária? Masszada és Egervár, Menaság és "Bármiszegethúza", Rigómező és Szárazajta siratása?

Nyitott az egész, mint rom-vár, rom-udvar, kunyhórom ajtaja; kétfelől nem maradt faldarab sem. És mint fáradt szem csukódik be egy-egy pillanatra, mikor Elektra, mint a szenvedés szimbóluma kinéz a sárga sivatagokba és a kék hegyekre.

**OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!**

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

13

GYULAI LEVENTE

Alternatívák hétköznapiakra

"Legyetek boldog, bátor javítói / e boldogtalan és javíthatatlan / rossz iskolákat járt világ-nak!" (Találkozás) — mondja Egyed Emese, akinek a *Hajnalének* című kötetét világhoz való közeledésvágyat fejez ki és emberi magatartások szeretetteli rendszerezését adja. A költemények rendre mindenkire szól: barátokhoz, olvasókhöz, szeretett személyekhez és a világ szimbólumelemeihez.

A kötetkezdő vers (*Idetevédél*) két részre tagolja a világot: a szerzőt körülvevő szférára, amelyben "kőszá fények játszanak", és a költő lelkében végbemenő folyamatokra: "Szívemben már lenyugodott a nap." A sirályok jelenlétükkel hűvösséget árasztanak, bár "elidőzni a fényben, reménységben" "még túl korán van".

A kötetkezdőkben távol a vershelyzetet teremtő természeti kép: megtudjuk, hogy "Az ös-vény a kikötőbe visz. / Szél lakik a csónakokban. (...) Szél sír a kikötőben." (*Dedikáció*) Ugyanebben a versben a szerző "csönd partja" szeretne "lenni észrevétlen", de "El nem űzött dalokkal", és el akar "múlni a napokkal". Az időszemlélet, ami az előző versekben az elenyészés fogalmához kapcsolódott, a *Gally* címűben tovább bomlik, ugyanis Egyed Emese már nemcsak a "napokkal" kíván "elmúlni", hanem "minden pillanattal". A költő vágyát úgy is értelmezhetjük, hogy érzelmileg is át szeretné élni élete minden pillanatát. A halál ebben az esetben átmenetet tételez két időegység között. A *Dedikáció*beli nyár lombja, ami a költő megtartója volt, a *Gally* című versben is jelen van, ezen a szinten a változás csak az, hogy a szerző alteregója a gally, ami már elkülönül a lombtól: "Visszatérni lomb közelébe." Az alteregók megválasztása az álomban történik. "Álmunkban: felismerjük más magunkat. / Más létünket." (*Gally*) Az idő gondolata újabb árnyalatokkal gazdagodik, ugyanakkor Egyed Emese időképből hiányzik a jövő. Ez a tény egyfajta stagnálásra utal, a jelen átélésével elvesztődik a jövő aspektusa, ez viszont megkérdőjelezhető, mert a pillanatok egymásutániségében a jelen nyilvánvalóbb, mint a jövő, és biztosabb, mint a múlt. "Voltam talán. De nem leszek soha." A vers utolsó sorában megszakad az álom és vele együtt az alteregók létezése. "Gally roppan a kertben." (*Gally*)

A gally és a lomb viszonyát áttételesen is értelmezni lehet: a gally a magyar irodalmat, a lomb pedig a világirodalmat jelképezheti.

A *Vaspálya* című költeményben a "Versszakav hanyatlását" írja le a költő, és "Világra tévedt gyermeknek" nevezi a szavakat. "Világra tévedt gyermek. / Képzellek, hátha lennél, / ... / Itt is megpihent álmod. / Itt is folytatta útját. / Mégis füstté kell válnod." Egyed Emese úgy gondolja, hogy a költészet emberin túli. A "Versszakav hanyatlása" az utolsó két sorban kristályosodik ki a legjobban: "... neked / még jár a csönd malomnyi kerekével, / de önmagának örül éneket." (*Vaspálya*)

A *Képmásokban* a verset a hatvány szimbolizálja, olyan kontextusban, amelyből kiderül, hogy a félreértelmezés lehet a versszakav hanyatlásának egyik magyarázata. "Eltévedt madaraim, látlak, látlak!"; "Miféle történetbe keveredtél."

Az előző versek gondolatait a *Hívogató* foglalja össze: "A remény neve áldott. / Az élet neve áldás. / A bizonyosság egyetlen / ma született kiáltás." (A kötetkezdő versben a fény a reménység metaforája volt.) A *Feliratokban* már fogytán a remény — "A törpe fény" —, az alteregók, a más magunk megismerése nehezen valósul meg, hiszen az "Álmok udvarán színtelen homály van", de ennek ellenére újabb célt jelöl ki a költő, célt, amit mindenki magának vall-

hat: "elérni annyi messzi kikötőt." Az optimizmus talán az egyik legfontosabb támpont: a gondolat elérhetetlen távolságba kell helyezni. "Kudarcaim kék távolságba fojtom." (A kék a színszimboliztikában az elérhetetlenség jelképe.) A kudarcok, gondok feloldására a vidámság a leginkább hivatott, ugyanis mindenben és mindenkinben megtalálható. "A vidámság a szemzugban lakik, / az arc gödreiben, a szó gödreiben / a gond fedele alatt, a szótlanosság / titokzatos árnyékában. / Velünk kel, velünk nyugszik, / várja, hogy szétáradjon, / mint a forrás a hóban — / mint a derű szívünkben." (*Ámulat*)

A *Készülődésben* Egyed Emesét bántja, hogy a költészet nem elég arra, hogy világot váltson meg. "A költő hangja gyöngye. / Nem indít vihart, békét / nem kötet; könyörögve, / hogy gyűljenek a kévek, / oszoljanak a felhők, / gyógyuljon a beteg meg, / ne vágják ki az erdőt, / higgyenek a gyerekek, / ne higgyenek hamisnak, / lássanak végre, lássunk, / leljünk magunkra, másra, / keressük igazságunk."

A bánatot, a fájdalmat megszünteti az álom, hiszen ez szabadságot ad, és "életterv ellenébe vetül, / sehova sem vezet, félelmetes." (*Csak gerlesző*) És időtlen.

A kötetkezdő vers kihangsúlyozza, hogy a természet, a világ a vers alteregója lehet. A költemény szerelmet szülhet, egymáshoz kapcsolja olvasóit, egybefogja a költőt és olvasót, összegyűjti maga köré a világot: "Gonosz a vers, a csöndje is / félrevezet. / Pihensz tavánál, korszaját / magad elé teszed. / ... / alakot ad a képzelődés / ködeinek; seregben szállanak / madarai magányodon keresztül." "És jó a vers: elhiheti / az álmot is. / Kell vágyakoznod képei után. / Kell várnod is." Az ima is a verset élteti: "A szándékban riadalom, túlél a vers? / Talán / ott lobban el, ott éled át megint / álomban, imádságban." (*Meg sem tudod*)

A kötet eleji reménység elhalványul, hiszen a fény, ami éltette, "fakul", bár a csönd a kötetben végighaladva megtartó erőt jelenthet. "Ahogy a napok telnek, képek kopnak, / fakul a fény az egyedülvalóság / jól ismert útja, kertjei fölött." (*Hímvarrás*) Az optimizmus teljes megszűnésére a *Tizenkét sorban* találunk, tudniillik a "lomb lehullt" már. A kötet elején a gally mint a költő megtestesítője a lombhoz akart társulni. Ez a vágy már sohasem teljesülhet be, mert a "lomb lehullt", és "a lélek elborult", bár az álom — ami szabálytalan szabadságot biztosít, más magunkkal ismert meg — még kísért. "Ölél az álom mégis."

A *Debreceni nyár* című vers a kötetben azt a határvonalat jelöli, melyen túl már a vershelyzetek alapját biztosító természet haldoklásának lehetünk a tanúi. A tó kiszárad, "A szellő gúzsba kötve" jelenik meg, és az ösvénykereső, a költő néma. Nem teremti világokat a szavak segítségével.

Az *Anna-bál helyett* című versében Egyed Emese a lélekhez és a szívhez szól, és ismét utal a művészet, a költészet hanyatlására és halálára. "Lélek, ha vagy, ne zakatolj, / a szív végezze munkáját a csöndben, / a szavak mint a méhek halnak el, / gondolat kószál tekervényeken, / de hajunk nő, s él a lélegzet is: / lélek, ha vagy: ne zakatolj." Mindezt egy tragikus megállapítás követi: "aki verseket ír: nem ölélhet —." (*Nem a versről...*) Ez a beletörődést jelzi és kihangsúlyozza a szerző azon gondolatát, hogy a vers nem válthatja meg a világot, és hanyatlásra van ítélve. Az első versekben vázolt jelen bizonyossága meginog, talán el is vesztődik. Vele együtt a fizikai világ is, a környezet: "Élnek s elmúlnak a virágok. / Sziklakövekből semmiség lesz"; "... a pillanat erőtlen, / és a hely gyarló, vagy úgy tűnik." (*Választottam*)

A szeretett személy(ek)hez való közeledés mint cél megfogalmazására a kötetzáró versben (*Alba*) kerül sor: "Könnyű fohászok? Eltévedtem: / segíts ébrednem. / Közelednem." Ehhez a gondolathoz szorosan kapcsolódik az *Üzenem* című írás, itt a szerző békés és pozitív érzelmi töltésű attitűdjé tükröződik, és az *Üzenet* — egy Istenhez szóló fohász —, ugyanis a két versben realizálódik a legnyilvánvalóbban a kapcsolat költő, Isten és ember között: "Szálltében sem haragszom, / hosszában sem bántalak, / fára, falra, kerítésre felfirkantalak" (*Üzenem*); "Adj békességet, Istenem, segíts újulnom reggeleddel, / kibontakoznom bojtórános magamból; szívem nem veszett el, / sem hozzád szálló halk szavam. De mindennek árnyéka van, / a derűnek, a pillantásnak, a nyári reggel varázsának, / a játékos versnek, a csöndnek. A csöndben ismeretlenül / kimondhatatlan sejtéseink nőnek." (*Üzenet*)

A kötet az álom, a fény, a méh, a kert és a malom fogalma köré épül úgy, hogy a köztük levő kapcsolatrendszer a csend hozza létre, tudniillik mindenik említett alapeszméhez hozzátartozik. Az álom és a fény megjelenését az előbbiekben elemeztük. A méh a költészet szimbólumaként szerepel, hol árnyaltan: "Veres rajok szállása." (*Vaspálya*); "... mézen szűrt susogó vérből / lesz az a sorsszerű dal —" (*Féldő*), hol explicit módon: "Méheket fognék rajba" (*Dedikáció*); "a szavak mint a méhek halnak el" (*Anna-bál helyett*)

A kert az a tér, amelyben a vers és a természet összeolvad a kert ihletadó szerepe révén: "Kertek alján vaspatak" (*Vége*), és amelyben az alteregók megszületnek. Így jöhetnek létre az "egyedülvalóság kertjei" (*Hímvarrás*), így járhat a kertben "árnyékkertész" (*A fölösleges vers*). Az árnyékkertész jelenléte arra enged következtetni, hogy a kert lehet maga az árnyék, tehát minden, ami a kertben történik, az az ember, a világ projekciója, hiszen az árnyék a test élettelen levétitődése.

A malom az idő metaforája, és olykor hatalma lehet az időtlen álmok fölött is: "ha olvasni akarsz s a sorok tűnnek / szemed elől, és álmok malma jár már / (álomképek a valóságos csöndben)." (*Kézfogás*)

A *Hajnalének* a világgal folytatott dialógus, amely új alternatívákat kínál: egy szeretetteljes és megértéssel átszőtt életmódot, ami feledtetni tudja a hétköznapi nehézségeit. A kötet olvasása során "ösvényeket" találhatunk az embertársak megismeréséhez és saját magunk világhoz is az introspekció révén.

Egyed Emese: *Hajnalének*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002

"A Várban lakni világnézet"

MÉSZÁROS TIBOR irodalomtörténész beszéde
MÁRAI SÁNDOR születésének 102. évfordulóján

"A Várban lakni világnézet" — írta Márai 1935-ös, Válás Budán című regényében. A ma százkét éve született író bejárta és — kényszerűségből belakta a világot, de féltékenyen őrizte lelkében élete két, általa legfontosabbnak tartott színhelyét: Kassát és Budát (sohasem Budapestet!), mely a lakhelye volt tizenhét éven át. Miként alakult Márai és Buda kapcsolata? "Talán egy szökésem miatt a családi tanács elhatározta internálásomat; intézetbe adtak Pestre" — írja az Egy polgár vallomásaiban. A II. kerületi Erseki Katolikus Főgimnáziumra és Rákóczi Kollégiumára, mint katonai nevelőintézetre emlékszik vissza. Nem gondolhatta még ekkor, hogy élete egyik leg meghatározóbb időszakát éli majd itt, és a Mikó utca gesztenyefái elkísérik a négy évtizedes száműzetésbe is. Feleségével ideköltözött: "Budára költöztem, az ismerős negyedbe, s mindennap óvatosan, gyanakodva mentem csak át Pestre", ahogyan főművében írja; hazakereszt: olyan otthonosságot élt meg a Krisztinavárosban, amilyen csak néhány van egy ember életében. "Itt akartam élni és itt akartam maradni..." S némi iróniával jegyzi föl: "A környékbeli kereskedők egy ideig mély köszöntéssel üdvözöltek; később megtudtam, hogy valaki »háztulajdonos« híremet költötte a vidéken. Mikor kiderült a valóság, hogy nem vagyok háztulajdonos, csak író — s a Krisztinában minden igazság kiderül — továbbra is köszöntöttek, de nem olyan mélyen."

A Mikó utcáról több alkalommal írt, tőle szokatlanul, egyfajta megilletődöttséggel, nosztalgiával, de ennek a nosztalgiának különböző árnyalatai vannak, és azt is érzékelteti: az itteni események csak itt, e környéken történnek így. Tudják például, hogy milyen a Mikó utcában a májusi vihar? "Ebben a görbe és csendes budai utcában, az ablak előtt, ahonnan most a világot nézem, két tucat gesztenyefa áll: azt a két tucat gesztenyefát, akik tegnap este még lakodalmass díszben felgyújtott gyertyákkal, a természetből a városba tévedt növények drága és nemes tartózkodásával és gögjével ünnepelték a tavaszt, ma reggel rongyosra tépte, koldussá pofozta a vadóc vihar, ami hajnalban rászakadt az alvó városra, végigpofozta Budát és Pestet, tört és sodort, s mire a rendőrség közbe léphetett volna, már odébb is állott, zsákmány nélkül, vandál böggessel, cserepek, lombok és üvegek szeméjét kergette maga előtt." (Májusi vihar, Újság 1928. máj. 10.)

Mikó utca című 1930-as verse sötétebb tónusú érzelmeket mutat: sem itt, sem a világon nem találja helyét: "Én e földön csak homokra

építke Mindenfelé, s mást nem is akarok, Csak élni borotvátlan..." De fontos neki Buda más része is, írásaiban többször megemlékezik a Tabánról: "A tabániak meglehetősen gögös emberek. A Szarvas téren, abban a házban, ahol most a patika működik, hetven évet élt egy Tóni keresztnévre hallgató nagybátyám, bizonyos dohányjövődéki igazgató, aki arról volt híres Tabánban, hogy életében soha, egyetlen egyszer sem járt odaát Pesten. Gyanús volt neki." S ha mégis elköltözne valahová a tabániak közül, mit tenne: "Ahogy ismerem őket, ezek inkább Óbudán keresnek majd lakást, mert a svábok keze alatt tisztábban forr ki az újbó." (Tabán dolga, Újság 1933. márc. 29.) (Itt csak utalok arra a tényre, hogy maga Márai is "jelenség" volt szűkebb hazájában, a Mikó utcában. Varannai Aurél jegyezte le azt a jelenetet, amint Márai és a Logodi utcai szomszéd Kosztolányi beszélgetnek; a két író párbeszéde olyan volt, mint egy hangverseny.)

Aztán a háború mindent megváltoztat. A szeretett házat minden értékével már csak romokban látja viszont a Leányfaluról visszatért író. ("S ez volt a ház! A boldogság, a hőskori!" — írja Harminckettő című versében.) Ha itthon marad, talán együtt pusztul több ezer kötetes könyvtárával, a dolgozószobájával kiakasztott Kassa metszettel ("a falon töretlen üveg alatt, sértetlenül lóg Hufnagel metszete Kassáról... Minden más elpusztult." Budai séta 1945 március, Budapest 1945. dec.), vagy elviszik őt a nyilasok, akik e lakásban keresték a vidéken tartózkodó írókat. Nem maradt más hátra, mint a romok közül megmenteni legértékesebbnek tartott köteteket. "Lakásomból mindössze néhány tűzfalat találtam. Az ostrom alatt a ház három bombatalálatot és több, mint harminc gránátlövést kapott." (Föld, Föld!) Egy elmúlt világ jelképe az is, hogy a cilinderét tudta még kimenteni a romok alól.

Már ekkor egy kisebbfajta emigráció következik életében, a II. kerületbe, a Zárda (ma Rómer Flóris) utcába költözik, egészen 1948-ig, a visszavonhatatlan és végleges emigrációig. Először csak a házat, később a házat is el kell hagynia azok miatt, akik már nem osztják véleményét, hogy "a Várban lakni világnézet", mert csak egyfajta üdvözítőnek tartott világnézet létezhetett: a Pártban lehetett hinni, Budában nem.

Ne vegyük olcsó szójátéknak, de Márai számára ez volt Buda halála. De vajon elhagyta lélekben is "éltető" Budáját, Olaszország feledtette volna vele e környéket? Nem hiszem. Ezt írja kimaradt naplórészleteket őrző kötetében: "A Posillipo egészen olyan, mint a Rózsadomb. (...) És Nápoly olyan, mint Budapest... Margitsziget nincs, de van Caprija, Lukács uszodája nincs, de van tyrrheni tenger, Dunája nincs, de itt az ablak előtt a nápolyi öböl, Sváb hegye nincs, de itt a Vezuv." Benépesíti új, ideiglenesnek vélt lak-

helyét itthoni kedves helyszíneivel, így amikor a Vezúvra tekint, a Sváb hegyet látja...

Nem sokkal később megírja az emigrációba kényszerült ezrek rekvimjét, a Halotti beszédet. E fájdalmas nosztalgiával megírt versben feleleveníti Mikó utcai emlékeit is, de itt egykori lakhelye már csak hét gesztenyefát őriz ("...a Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet"). Talán a teljesség szimbóluma is itt a hetes: minden jelen volt itt a számára, ég és föld együttese, ahogyan a középkorban értelmezték a hetes számot... Döbbenetes, de a legelőször említett két tucat, majd hét gesztenyefa után már csak egy darab gesztenyevél maradt vele a messzi távolban: az, amelyet 1948-as útleveleiben őrzött meg egészen a hazakeresztéséig. A lélekben (örök) visszatérés egyúttal erőforrás a következő csomagoláshoz és megérkezéshez: New York, Salerno, San Diego... De nem tudja feledtetni sem New York (Ülök a padon, nézem az eget, A Centrál Park nem a Margitsziget), sem Salerno csodálatos tengerparti vidéke Budát. 1956-ban még utoljára felcsillan a hazatérés lehetősége, de a szovjet megszállás másodszor teszi lehetetlenné Márai számára a viszontlátást — immár véglegesen. Ezután csak néhány naplójegyzet vagy levélben megörökített sor jelzi: nem feledte és nem feledi sohasem a Tabánt, Krisztinát, a hely szellemét. "Éjjel Virág Benedek verseit olvasom. Szomszédok voltunk a Krisztinavárosban, csak ő 200 évvel előbb költözött oda, a Szarvas térre. Verseit a felfedező örömeivel olvasom (...) Papköltő volt, színésziesség nélkül, mécszlászós ripackodás nélkül. Jólesik éjjelkor a Csendes óceán partján szót váltani a szomszédoddal." (Napló 1984-1989. Toronto. 1997. 9-10.)

Miért ír kevesebbet ekkor egykori, szeretett lakóhelyéről? Élete eseményei (betegség, szerettei halála) más "témát" adtak tolla alá. Lehet, hogy szemérmességből is, vagy azért, mert van a szenvedésnek, a nélkülözésnek egy olyan mélysége, szakasza, amikor az ember hallgat arról, ami fontos neki, mert: "...elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk..." A san diegói napsütés az öreg író számára meleget ad, de belül nem tudja létrehozni azt az otthonosságot, amit a budai lét jelentett. Mert Kalifornia gazdagsága üresség, az Édentől keletre fekszik. Legfőképpen pedig azért, mert tudják, "a Várban lakni világnézet".

SZABÓ T. ANNA

A reformkori nők

*A férfinak hazája volt,
a nőnek otthona,
a férfit a parlament,
a nő a szoba,
hová a fáradt férfifő
mint révbé, visszatért,
hol békét, ártatlan derűt
és megnyugvást remélt.*

*De olvastak az ifjú nők
és szólt a zongora,
hömpölygött, mint az áradat,
reform, romantika,
és szabadság és szerelem
úgy összetartozott,
mint a választott férfival
szerelemes asszonyok.*

*A csitrik függönyök mögüll
lesték Vasvári Pált,
a Szendrey-lány megszökött,
lapokban publikált,
rokonát, Wesselényijét
imáadta Pólika,
és Angliában agitált
Pulszky Terézia —
a március fepezsdfített
szűk otthonát, tág hazát,
s a reménység a lelkeket
mint bor hatotta át.*

*Csatába ment a katona
a nagy eszmék után,
vele maradt a szerelem,
hátramaradt a lány —
dörgés, villámlás: ágyú, kará,
esőz a honfivér
— s amelyik nő nem menekül,
mit is tehetne? Vár.*

*Az asszonyé a vakremény,
a férfit a tett —
de férfit lesz a remény
és asszonyé a tett:
mert leng a fekete-piros,
a gyász, vér zászlaja,
Világosnál lement a nap,
s tán nem kel fel soha —
veszve szabadság, szerelem,
és harcos ifjai —
a tiprott földből a remény
hogy sarjadhatna ki?*

*Ablaknál áll a feleség,
ajtóban az anya:
és elesettet, bujdosót
mind visszavár — haza.*

LÁSZLÓFFY CSABA

Ítéletnap a földön I.

(Film- és drámatanulmány)

"s hallanék hogy a föld egyszerre szörnyet dördül, s a nagy vár tornyai ledőlnek" (Babits)

1

(A kancellár és a váradi főkapitány)

CSÁKY MIHÁLY (talpra szökik, méltatlankodó hangon) Mint kancellárt a jog engem illet meg, hogy berekesszem a tanácskozást.

BÁTHORY (csipkelődően) Akkor, ha a fejedelem még szunyókál!...

CSÁKY MIHÁLY Ne féltsd az ifjú királyt, éber az mindig. Legfeljebb szokása szerint még el-elmélázik...

BÁTHORY Félig lehunyt szemhéjjal, mint egy aluszékony csóka.

CSÁKY Holló, annak is fehér, mert ritka, nem csupán külső tollazata szerint.

BÁTHORY (rosszallóan) Mozdulatlanul ül a tanácskozó urak között; s hogy ne is sejtjük, mit akar, mit nem akar — nemigen szól egy szót se.

CSÁKY Megvan az oka, hogy miért oly hallgató. A bécsi menyasszony klastromba vonult...

BÁTHORY (közbevág) Pedig Johanna...!

CSÁKY Nem is volt hozzávaló.

BÁTHORY (most ő csattan fel) Amiért katolikus, s megmaradt annak, aminek keresztelték?... Az új hit megbolondított benneket... egytől egyig.

CSÁKY A francia király ígéretére is hiába várt. Az utóbbi napokban gondosan öltözött, különösen ápolta magát...

BÁTHORY (rosszmájúan) Akár egy hajdon nem férfi! Még hozzá hadvezetésre, országot megtartani "választott király". A címben legalábbis ez áll.

CSÁKY Más, mint a többi fejedelmi sarj, meglehet. Hányatott gyermekkorra volt, meg aztán másként is nevelték. Jámbornak...

BÁTHORY Az intrikákban s kéjben fuldoló Izabellára gondolsz? Én boszorkányseprűre ültettem volna, nem trónra... Vagy tán az olasz doktorra? Ő lett volna a zsenge fejedelmi sarj jámbor tanítómestere?! Elég a disznó-szemeibe nézni, hogy megtudd, ki az a Blandrata. Keneteljesen alattomos, élősködő.

CSÁKY Ha olyan nagyon akarod tudni az igazságot: Dávid Ferencre céloztam. A prédikátorra.

BÁTHORY (elemében van) Prédikátor és szelíd! Ez éppen úgy hangzik, mint, mondjuk, a szűzen fogantatás... Annyiban igazad lehet, hogy a fejedelem, noha a harmincadik évében jár, még ma is fiatal lovagnak tetszik. De miért kerüli a családhoz vezető egyenes utat?... Itt a bökkenő, kancellár uram.

2

(A "választott király")

JÁNOS ZSIGMOND Még csak nem is ragaszkodom hozzá. Nem voltak nagyra törő, vérmes álmaim. Királyi gőg, vagy virtus. A vértől egyenesen irtózom. A korona csak éppen érintette a fejemet gyermekkoromban. Anyám maga lemondott róla. Hányszor!... Széllé bélelt ország ez különben is. Vacogtató. Dermesztő. A naptár szerint május van, s engem most is ráz a hideg. Vagy talán csak az

idegesség. Selyemben, bársonyban mégis pucérnak érzem magam. Mint holmi jobbágykölyök, ki tilosban járt, s most várja, hogy fülön csípjék...

Azt képzeltem, hogy csak az elején fogok félni. Szelíd, aranyoszórú báránka az ordások között. Akár a mesében. "Szörnyen okos!" mondják hajbókolva, szinte naponta, Izabellának. "De szörnyen bátorlalan" — toldotta meg, he nem is épp gúnyosan, de a maga sajátos fölényével királyasszony-nyám.

Nem szívesen ütöttem ki a nyeregéből még befolyásos állásukból sem alattvalóimat. Már a nyelvemen volt — miért nem mondom ki, hogy: *ellenségeimet!* Hát nem azok voltak? Mondhatni egész környezetem, akiknek előbb-utóbb csalódnuk kellett bennem... Na és én öbennük?! Ez már nem olyan egyszerű.

Minden, amiért felelnem kell utólag, a lengyel Izabella ambícióján múlott. (Mellesleg volt csak az anyám.) Vagy még azelőtt a nyakas Baráttal kezdődött el az egész? Minden, országokra szóló bonyodalom!

Ahogy mondják: "Te csodagyereknek indultál"... A hányattatás, különösen az az öt-hat év Krakkóban számomra nem is volt menekülés, csak javamra vált. Hány nebulónak adatik meg a szerencse, hogy olyan nagy tudású emberre bízzák a nevelését, mint amilyen Nowopolski volt?! Bölcsességével végtelen türelem párosult. Még megajándékozott egy hozzá mérhető, kimagasló jellemmel később a Teremtő. Dávid Ferencre gondolok. Nemcsak prédikációit meg hitvitáit hallgathattam, de vele ismertem meg a szeretet csendjét.

"Kiből lesz jó fejedelem?" tettem föl egyszer neki a kérdést. A hintó a tordai országgyűlésre tartott volt éppen előbb azt hittem, az izgatottság miatt nem felel; később aztán rájöttem, hogy ami ott történt, az volt a tulajdonképpeni válasz. Egyébre is...

Az egyedüllet, mint egy láthatatlan púp árnyéka! "Legyen irgalmas hozzád az Ég" hallom a Dávid Ferenc biztatását. "De melyik vallás Istene?"... Ez már a kétely szava volna?

Viaskodtam nyílt ellenség s hadviselés nélkül is, éjszakákon át. Nem vért köpök, legfeljebb habot. Nyílik a szám, de nagy indulatú elődök után némán tárva marad. Megfékezni csak önnönmagamat tudom; a külvilág biztonsága kalmárookra, kalandorokra bízva... Vagy véletlenül döntik el. Nem függ tőled, még a főrendektől sem, hogy mennyivel éri be a Porta, és mikor gyújtogat a széleken a tatár? Mindenki panaszkodik s dühöng, toporzékol körülöttem; a vérbőség tombol az agyakban. Magyar urak!... Egy mennyezetről lelógó nádszálra gondolok közben, vagy egy szétlőtt faloromzaton egyensúlyozó téglára... s minden lebegni látszik. A rend, az országot megtartó törvények, a fegyverszüneti megállapodások, a restaurálásra szoruló boltívek. Még szűz kamaszarcom emléke is, melyet nem csúfítanak gyűrődések, durva borosta. Legfeljebb a gyér szakáll.

Anyám megrántotta a karomat, midőn azt figyeltem, hogyan tépik szét az ebek az összetekeredve védekező kígyót. Sajnáltam, ő meg félelmében toporzékol, úgy viszoly-

gott tőle. Mégis engem tartanak gyávának, meg félszegnek. Pedig annyit volt alkalmam megtanulni, hogy az igazi ármány nem az út porában hever az orrod előtt.

Állatokkal álmodom mostanában. Jövendőmondók, kobzosok vesznek körül, fulladozva menekülnék az egyre szorosabb körből, letépem magamról a palástot, a kemény körgallér messzire gurul (a rég elherdált korona után). Szabadulnék az ítélező szerepéből. Várnak az állataim: szelídek, vadak, egyformán tiszták, nem kétszínűsködők. De egy erőszakos szorítás minduntalan visszatart, s ezt hallom: "Azért vagy király, hogy büntess, hogy tömlöcben senyveszd el ellenségeidet! Ha méregkeverésre nem vetemedsz is!..." Hiába simogatnak a kódexekből megtanult gyönyörű szavak.

BLANDRATA hangja Ne felejtsd el, hogy Jézust is kigúnyolták, le is köpdözték.

Ez egy másik, erős akaratú s meggyőződésszerű férfiú figyelmeztetése volt, a Blandrata György. Testem gyógyításával volt elfoglalva többnyire. A gyulafehérvári udvarban ő volt az első hitújító; anyám még Krakkóból, ahol a Wawel dél-nyugati szárnyában laktunk, ismerte mi az, hogy: *ismerte!*, de később sem szabadulhatott a hatása alól.

Az a két erős férfikar ugyan mire emlékszik annyi idő után?

Arra, hogy döngették a kaput?... Az erdélyi rendek küldöncöt menesztettek Krakkóba, visszakönyörögni Szapolyai János özvegyét és a lemondásra kényszerített trónörököst.

BLANDRATA gúnyos hangja: Izabellát nem volt tanácsos felhergelni; olyankor véres pólya-fáslit látott maga előtt.

JÁNOS ZSIGMOND Blandrata doktornak ez a kijelentése bogarat ültetett a fejembe. Vajon a fia ambícióját elnyomó özvegy királyné korábban éppúgy szenvedett a Barát, Fráter György erőszakossága miatt?

BLANDRATA hangja Kinek lett volna kezdetben bátorsága odamenni az ifjú fejedelemez, és felvilágosítani: "Tud-e valamit felséged Erdély önálló korszakának első véres tragédiájáról?" Nem az alvinci várkastély árkából kihantolt Martinuzzi jeges teteméről van szó (a bíboros jelvények is ott hanyódtak valahol a közelben), azt a bestiális gyilkosságot Castaldo követte el — jöllehet Gyula pápa is kérte Habsburg Ferdinándnak a törvény elé állítását. Annak a három erdélyi főtanácsosnak a meggyilkolására gondolok, akiknek a vére Izabella emlékéhez tapad...

JÁNOS ZSIGMOND Felséges anyám magához hívatta őket. Bebek Ferenc, Kendy Antal és Ferenc meg is érkeztek a székvárosba, megvacsoráztak és szállásukra tértek, ahol a királyné megbízásából Balassa Menyhárt és Perussith Gáspár lengyel és rác martalóccal rájuk rontott, s felkoncolta őket. Nagy bűnük volt, hogy ki akarták vonni felségedet az anyakirályné befolyása alól. A gyilkosság minden előzetes törvénykezés nélkül történt, a közvetlen utána megtartott fehérvári országgyűlés pedig hálát adott Istennek, hogy megmentette őfelségeiket az orgyilkosoktól, és megszavazta a «kivégzettek» birtokainak elkobzását, mi több: minden nemesi privilégiumot mellőzve, felhatalmazta a gyilkos királynét, hogy a jövőben hasonlóképpen számoljon le ellenségeivel...

Izabella nem sokáig húzta már. Ha nem is a lelkiismeret-furdalás végzett vele; de betegé tették az izgalmak.

3

(Dávid Ferenc)

DÁVID FERENC Akit kedvelünk, nehezebben tagadjuk meg, mint azt, akit tisztelünk... Te talán másképpen gondolsz, fiam?

JÁNOS ZSIGMOND Dávid Ferencet én csak tiszteltem?! A tanítómesterem sugallja ezt... Ha csak az lettél volna, nem a lelkemben szunnyadó hit fényre hozója, egész valómnak értelmet adó. Mert oktatóm s nevelőm volt már előttem is soha nem tagadtam meg őket és mindazt, amit tőlük tanultam. Épp téged árulnák el hát valaha is?! (Szemében könnycsepp: szomorúan néz maga elé.) A tisztelt és hála oly ingatag valami ezek szerint... (?)

DÁVID FERENC (félszeg mosollyal) Mit beszélek itt kedves tanítványomnak... Úgy látszik, lapszusom van, persze csak a király előtt. Nem ezt akartam mondani.

JÁNOS ZSIGMOND (belemegy a játékos hangba) Az védekezik így, aki egykor tejfeles szájú "pápista" fejedelmének érvei előtt sem jött zavarba?

körülragcsált "feleország" nyakába, habozás nélkül kész volt megszabadulni.

JÁNOS ZSIGMOND (elgondolkodva, szinte szégyenkezve távolodik el Dávid Ferencről) Őszintén szólva, soha nem értettem anyámat. Az én nevemben is parancsolgatott, s közben azt szerette volna, hogy engedelmesen fogjam a szoknyáját. Ő ezt kormányzásnak nevezte. Mindenesetre, magabiztos volt...

DÁVID FERENC (bólogatva) Telve göggel, energiával...

JÁNOS ZSIGMOND És heves gyűlölettel. Mindkettő itáliai, Sforza-örökség. Persze életvidám, buja természetét is örökölte anyjának... Nos, én, az önsanyargató természetemmel homlokegyenest az ellentéte vagyok. Királyatyámról és a Szapolyaiakról csak halomlásból tudok ezt-azt, mely inkább terhes, mint áldásos örökség. Mások esetében mindent, még a nevetségést is meg lehet szokni, ha elfogadni nem is. (hirtelen felcsattanva) De miként szokhatnám meg a tulajdon természetemet, különösen akkor, hogyha károm van belőle? S másoknak is!... Netán ha meg tudnék feledkezni helyzetemről.

DÁVID FERENC Soha nem voltál buzgó katolikus. Már Izabella királyasszony, a felség megboldogult édesanyja érdeklődést, vagy legalábbis irgalmat mutatott az újhitűek iránt. Erről Blandrata doktor bizonyára többet tudna mondani...

JÁNOS ZSIGMOND Oly erős lehetett az ellenszenv a Nyakas Baráttal szemben — több ízben nevezte volt így előttem anyám, hogy megingott benne a hivatalos hit, amelyet Róma tűzzel-vassal hirdetett?...

DÁVID FERENC (fél-meddig ironiával) Fráter György nem volt akármilyen közönséges, önző fráter. Jobban aggódott az erdélyiek biztonságáért és az egész magyar föld jövőjéért, mint önös érdekeiért. Nem titok, hogy kortársai közül nem kevesen törtetés-sel, önzéssel vádolták. Pedig nem akármilyen nagy cél lebegett az ő sok éjjeli gyertyapislakolástól megromlott, táskás szemei előtt, s annak érdekében még a Lengyelországból jött és hol csak duzzogva dacoló, hol dilettáns bosszút forraló királynőtől is, akit minek tagadnók — a balszerencse ültetett a

DÁVID FERENC (halkan, bólintva) Ez az... JÁNOS ZSIGMOND Csakhogy környezetem lépten-nyomon tudtomra adja, hogy kicsoda vagyok!...

DÁVID FERENC Ezeket a gondolatokat nem az én számból hallottad. Márpedig bátorodom hinni, hogy engem is a környezetedhez számítsz.

JÁNOS ZSIGMOND Megpróbáltam hinni... önmagamban. De az ember nem változtatja meg a természetét. (Fojtott, száraz hangon, nehogy elstríja magát.) Még abban is élvezetet találtam, ha a kívülálló, kétszínűsködő alattvalóim megjegyzéseikkel belém szúrtak. Kihallgattam a kancelláriában a vérmes tekintetű, mocskos szájú urakat, a kincstárnokot, a friss híreket és intrikát hozó bá-rót, olykor még a követeket is. Alattomban tettem ezt, őlt meg a szégyen, hogy lelepleződöm előttük én, az uralkodó! Milyen fajtához tartozik a hozám hasonló?!

DÁVID FERENC (mint akit letaglóztak) Ennyire hitevesztett lennél?...

JÁNOS ZSIGMOND A legyőzöttek fajtájára jellemző ez. (Hisztériás kitöréssel.) Meg ne kísérelj nekem itt mást mondani, vagy vigasztalni!

DÁVID FERENC Királyi felségedből holmi sértett dolyf beszél most. Ezeknek a kifakadásoknak semmi közük nincs az énből-lem sugárzó hithez. Hát még a szeretethez. Ez nem más, mint önpusztítás.

JÁNOS ZSIGMOND (belekapaszkodik a szóba) Úgy van. Önpusztítás. (Most már élvezetet talál az önsanyargatásban.) Megjátszottam magam előtted. Segíttél a legpuritább Isten előtt. (Széled arca elváltozik.) Egész életemben féltem, hogy rosszat teszek. U-több még a székellyekkel is összerúgtam a port.

DÁVID FERENC (elneveti magát) Ez jól hangzott. Olyan valaki szájából, aki jártas a népnyelv fordulataiban.

JÁNOS ZSIGMOND Belekapaszkodtam hát az új vallásba. Segíteni látszott engem, épp azáltal, hogy a legtürelmesebb. (Leroskad a karosszékre, kezébe temeti arcát.) Ebből is kitetszik, hogy mennyire gyáva természet vagyok...

DÁVID FERENC Sok mindent láttam s átéltem már (megérinti a fejedelem vállát), ha megnyugtató: én is féltem eleget. El lehet képzelni, mit éreztem, miután látnom kellett, hogy az a Kálvin, aki meggyőződött volt az úrvacsora kérdésében, mint valami ellenségtől fenyegetett várban körülbástyázza magát és konok híveit. Szenvedtem nagyon, és félelemmel töltött el a visszatérő látomás: máglyalángok nyelik el Szervét Mihály testét a genfi hit ércfala mögött... (Kis csend után, nagyon halkan s a meggyőződés erejével.) A Szentírásban sehol sem olvasható, hogy Isten igéjét tűzzel-vassal kell terjeszteni. Nincs nagyobb esztelenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet, magát a lelket, amely felett csak Teremtője bírhat hatalommal.

4

(Váratlan közjáték)

A fiatal székelly megsebzti a poroszlót; az segítségért kiabálva menekülne, mire az öregebbik ráveti magát. Dulakodás közben megfojtja.

ÖREG SZÉKELY (kifulladásra) Legalább hallgatni fog.

FIATAL SZÉKELY (trappolás zaja; megrémülve) Elvesztünk.

ÖREG SZÉKELY (elszántan) Ha kell, én az urakkal is végzek!

(Behúzódik a várterembe, társát is maga után ráncigálja.)

FIATAL SZÉKELY Apámuram, ne bolondozzék.

(Öreg székelly szeme lassan hozzászokik a felhomályhoz, a nehéz bútorokat kerülgeti.)

FIATAL SZÉKELY (előbb a falhoz lapul, aztán tapogatózva, óvatosan követi az öreget. Suttogva.) Kend napszúrást kapott, míg kint veszteltünk a hőségben.

ÖREG SZÉKELY (a festményeket bámulja a falakon körös-körül. Gyűlölettel.) Mindenütt ők, a nagyurak!... Égne a tarlok, nálunk még a címeres zászlót is a tűzbe hajították. (Társa megborzik; egy ikonszerű képet néz, mely a királynét ábrázolja fiatalon, ölében a gyermek János Zsigmonddal, nem tudja levenni róla a szemét, gyorsan keresztet vet.) S ők most is vígan nyargalásznak, mint ezen a képen. A szarvas után!...

>>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>>> folytatás az 5. oldalról

(Bekes szinte észrevétlenül jön —mögötte egy zsoldos katona. Mire az öreg hátrafordult, a katona rajtaütésszerűen lefogja mindkét karját, a kancellár pedig a betolakodó hasába döfi a tört. A székely szájából vér buggyan ki, ha a katona nem tartaná erővel, rázuhanna gyilkosára.)

BEKES (elégedetten) Meg se mukkant... A vadászsákmányra inni kellett. Ejsze én is megrészegettem. (Ez alatt a legénynek, aki falhoz lapulva állt a sarokban, sikerül egerutat nyernie; kirohan. Bekes a zsoldoshoz.) Loholj utána! Vigyázz, el ne szalaszd... (A katona ledobja az öreg holttestét, és távozik.) Folyton pofáztok, hogy szabadnak születtetek. (Bele-rug a mozdulatlan testbe, mint egy zsákba.) Azt képzelték, nektek mindent szabad. (A véres ölszerszámot gondosan megtörli a nehéz, poros függönyben, majd mint aki jól végezte dolgát, elterpeszkedik egy székben.)

CSÁKY (jön, fontoskodva, már tud a dolog-ról) Csak a közszékek okoznak gondot nekünk. A lófők még Izabella idején megkapták a mentességet az adózás alól.

BEKES (gúnyosan) Csak! Ki tudja, hány ezren fogtak fegyvert?... Ha ez így folytatódik, minden székely porta képviseltetni fogja magát a lázadók táborában. Az már harminc- vagy negyvenezer feltüzelt, vérig sér-tett hazafit jelent.

CSÁKY Csupán a szabadnak maradt gyalog köteles fizetni fejenként egy-egy forintot. (Meglátja a leszúrt székely hulláját, oda-megy, szemügyre veszi.) Ez ilyen vén volt?! (Utálkozva fordul félre.)

BEKES (szinte élvezettel) Vásárhelyt, Gör-gényt, Régent már feldúlták; a Nyárad vizét vértől megpirosodva látta folyni, aki arra járt. Én úgy hiszem, csak ezután jön a java. Főhet a feje a fejedelemnek, hisz, úgymond, az egész székely nemzetségre vetette ki az öt-ezer forint adót.

CSÁKY Gyermeteg lelkével kegyelme-zésre gondol máris.

BEKES (kíváncsian) Többről nem esett szó? Mintha olyasmit hallottam volna rebes-getni, hogy az uralkodásról való lemondását fontolgatja már... Annnyira nekikeseredett volna?! (Ravaszul.) Neked mint kancellárnak tudnod kéne.

ZSOLDOS (tér vissza, darabontpuskával tolva előre, noszogatva a hátra kötözött kezű székely legényt. Arcán nyoma sincs haragnak, épp-úgy tereli maga előtt, mint egy állatot.) Megjöttünk.

CSÁKY (odamegy a fogolyhoz, szemrehányó hangon) Mi az, nincs jobb dolgotok, mint hogy ellenünk acsarkodjatok!...

FIATAL SZÉKELY (lepillant "apámuram-ra", szipogva) Engem csak éppen magával vitt... Hozott...

CSÁKY Vigyázz, még belezavarodsz.

BEKES (recseg alatta a szék, ahogy forgolódik; megvetően) El ne bógd magad!

CSÁKY Igaz is. Mi keresnivalód van az ilyenek között (csizmája orrával megböki a halott székely koponyáját), ha nem érzed magad férfinak?!... (A legény leszegi fejét; hallgat. A kancellár jobban szemügyre veszi.) Hány esztendő vagy?

FIATAL SZÉKELY Vízkereszt napján töl-töttem be a tizenhetet.

CSÁKY Megértük, hogy az ellenség nemcsak a végeken kívül ólálkodik, hanem már bent is... Azon mesterkedik, hogy fel-dúlja a vármegyék nyugalmát. Törvényes ura ellen támad! (Rákiabálva a legényre.) Mi-vel töltötték meg a fejedet, halljam?!

FIATAL SZÉKELY Mi nem ártottunk senkinek. Mégis poroszlók jöttek ránk, összeszedték a falu színe-javát. Majdhogy-nem az egész atyafiságom a nyújtópádon húzatták csuklójuknál és bokájuknál fogva. Ilyen jajgatást meg sose értem.

BEKES (lakonikus higgadsággal) Egyszó-val irtanak benneteket. (Csáky neheztelően pil-lant csípős nyelvé ellenfelére.)

FIATAL SZÉKELY Nem akarunk jobbá-gyok lenni. Ezt kívánjuk tudtára adni a nagyságos fejedelemnek.

CSÁKY Még hogy "tudtára adni"!

BEKES (a kancellárt szíves-örömmel hergel-ve) Ez úgy szól, mint egy fenyegetés.

CSÁKY A fejedelemnek nincs szándéká-ban elvenni a szabadságotokat... habár min-denben ő rendelkezik felettetek. Megértet-ted? Ha kell, a véretekkel is!

FIATAL SZÉKELY Senki se áldozott annyi vért a haza oltárán, mint a székelyek.

CSÁKY Megbánás helyett komoly vád. (Most ő fordul Bekeshez.) Ehhez mit szólsz?!

BEKES (ravaszul fintorral) Ez már kész hadüzenet.

CSÁKY (a fogolyhoz) Fogtok ti még vért áldozni, a kutya Uristeneteket! (Tovább nem tűrtözteti magát, ordít.) A főkolompósokra karóba húzattás vár! A hozzád hasonló, sen-kiházi csavargóknak pedig egytől egyig le kell metszeni a fél fülét; a fejedelem paran-csára. Hogy ezután jobban meghalljátok az engedelmességre okító szót. (Kihúzza hüv-elelyéből kardját.) Akarod, hogy én magam vág-jam le ezzel a kardpengével?!... (A legény ijed-ten takarja el fülét. Bekes röhögve nyújtja ki lábát, s az elakasztott fogoly kecskebukát vet. Most már a zsoldos is hangosan röhög rajta.)

CSÁKY (a váratlan közjátéktól kissé meglepet-ten, fülénél fogva talpra állítja-kényszeríti a meglec-kéztetett székelyt, még lők is egyet rajta. A zsoldos katonának.) Vidd a foglárhoz! Lesz rá gondom.

FIATAL SZÉKELY (már elmúlt az ijedtsége; mielőtt a porkolábjá kivonszolná, felhorkan.) Tűr-hetőbb terheket, kiváltságos eleinkhez méltó életet adjon nekünk a Magasságos Úr az ég-ben... Még találkozunk, magyar urak. (Az ingerült Csáky az ajtóig kacszázva még egy segg-berúgást szán a szerencsétlennek; de már nem éri el csizmájával az ülepét. Magukra maradoán Be-kessel, fenyegetően.) Ha nem csillapodnak le másképp, úgy hát...

BEKES (gonosz vigyorral) Mi lesz akkor, hadd halljam?... Lemetsszük a farkukat is? Vagy tán az egész Székelyföldet kiirtjuk?!...

CSÁKY (tehetetlenül, fojtott dühvel) Ez a trón sok nehéz órát, napot túlélt már. Nem fogunk begazolni egy ennyitől...

(Bekes közben megpillantja a sápadtan belé-pő, erőtlennül vánszorgó János Zsigmondot, s a markába kacsog.)

5

("Testvér")

A bozótban átüt a folyótükröz visszfénye. Az ár ereje itt még észrevehetetlen, sekély; csakis a mélybe látva lehet megsejteni a ve-szélyt. Így van ez az emberek között támadt viszályokkal, fenyegetettséggel is. Az esőzé-sektől megduzzadt hegyi vizek a kidöntött fűzekkel együtt sodródni alá feltartóztat-hatatlanul.

János Zsigmond a parton ült sötét kö-penyben, s a csendes vízben áztatta lábát.

Látod ott túl azt az erdőt? Azon túl már nem terjed ki a fejedelem hatalma. Onnan leselkedik ránk a sok veszély... (Némi habozás

után.) Mégis, mintha nagyobb biztonságban volnék itt, mint tulajdon szobámban a vár-ban. Sokszor úgy érzem, levegőre van szűk-ségem. Fulladozom a komor boltívek alatt, valamint a szent evangéliumból kiragadott, profánul egymás ellen fordított szavak és alamuszi tekintetek keresztútjében.

Ha paraszt volnál, kedvedre lazásíthatnál most és bármikor, hallgatnád a habok csobo-gását s a méhek döngicsélését a fejed fölött. Amde ki tudja, hány egyéb veszély leselked-ne rád. Vagyon olyan értéke a léleknek, mely karddal meg nem szerezhető (hát még a gyom-or szűksége! de arról most ne beszéljünk), amelynek megszerzése vagy elvesztése e-lőbbre való a lovagi becsületnél. Ezt senki fia el ne feledje!... Nekem már csak eltemetetlen hozzátartozókra telik. Olyanok, mint a vét-kek, fogják magukat és visszajönnek. Ráadá-sul a koporsó is gyalulatlan.

János Zsigmondot csendes vacogás ráz-ta. A pór ment elől. Behúzódtak egy közeli kápolnába. A fejedelem szája merev volt, mintha foghegyről, fagyosan szólt volna:

Sok igazság van abban, amit mondsz. Az önként felkínált élet porhüvelyé nem köny-nyebb-e vajon a halállal megtorolt igazságte-vésnél? (Elmélázva.) A várban most utolsót kondul a harang. A sercegeve füstölő fá-lyák sorjában kialusznak. (A pór közben na-gyokat ásítva a fekhelyével vesződik.) Hány hittestvérem végzi be életét úgy, mint poz-dorjává zúzódtak hullám. Habár csak egy életem van, sose féltettem. Kár, hogy mind-egyikükért oda nem adhatom.

Fénytelen szemük és beesett arcuk teszi őket hasonlóvá egymáshoz. Ott, ahol min-den fény kialudt, vagy az is lehet, hogy ki sem gyúlt soha...

"En vagyok Jézus, a ti világosságotok!"

Ott aztán mondhatja. (Épés válassz volt.) Akár a falra hányt borsó... (Keskeny száján, mint kés élén, lassan végighúzza ujjbegyeit. Majd lefeküdt a padlóra terített lószőrre.)

A fejedelem szinte kábultan rogyott le melléje a cellakőre. Csendben voltak, itt még a szű motoszkálása sem hallatszott.

Reggel a pór ébredt meg elsőnek. Kinyúj-tóztatta két izmos karját, lopva körüljárta az alvótársat; mint kutya, szimatolva ennivaló után kutatott, bizonyára nagyon éhes volt.)

Kend itt alszik fényes nappal. Én egész éjjel kutyagoltam. A hegyekben lopják a ju-hokat. Nem farkasok.

Az aljanép... Tán az oláh vajdaságból?!

Vagy a bég intésére való, a teli üst birka-illatát még sunyítva kerülgető tatár.

Az erdőben nincs törvény.

Ott nincs. (Felkapta fejét, szemmel látható-an, hogy módosabb társának szeme közé nézzen.) Miért: a vár piacán vagy a trónteremben tán van? Pedig ott úgymond úri szokások járnak. Az én gúnyám persze rongyos ahhoz, hogy megítéljem. (Mint aki sértettét játszik.) Van hagymám, kenyérem, egyelőre nem szoru-lok másokra.

Ki vagy mi szorul megítélésre, hall-jam?!... (A talpas nem felelt.) Én ott vagdalkoz-tam Balassa Menyhárt ellen Hadaknál meg Nagybánánál, és visszajöttem. Azoknak az ítélkezésére várjak, akik ott se voltak?... Az egyik... (a megfelelő szót keresve) bajtársam, mire hazajutott, rég felverte az udvarát a csalán. Senki, bár egy fia család; a rokonai is mind felpredálva.

Van rosszabb hely is; ahol kísértetek ta-nyáznak.

Jól mondod. (*Gunyorosan.*) Azért hálsz itt a szabadban, mert szerzésre adtad a fejed, s az ősi javakat őrző kísértetek az orozni akarót elűzték a kúriából?...

(*A pór kisé meg hunyázkodva*) Kegyelmed jobban tudja, 'sze a pokolban járt. Mert azt mondták: hogy *Hadaknál* hadakozni maga volt a tüzes pokol! Mint mikor egerek futkároznak az izzó szenen, úgy ropogott, sustorgott ott minden.

(*Zárkóztató válik; nagy későre*) Jól beszélsz... testvér.

Én testvér? (*Felül, gyanakodva fürkészi a hálótárs arcát a sötétben.*) Ki vagy te, hogy csak úgy testvérednek szólítsz?...

6

(*A kísértés*)

Feledhetetlen este volt az, amikor ő vált először oktatóvá. Elmaradt a vígan galoppozó vadásztársaságtól. A lova lesántult, mit tehetett volna, hagyta, kínlódjék szegény, s megindult az ösvényen gyalog. Ahogy másoktól hallotta: toronyiránt.

Egy rövidítésnél a sebes patak fölött nem volt palló habozva megállt. A futást gyakorolta éppen ügyetlenül, hogy egy nagy ugrással átjusson a túlsó partra, mikor egy lányhang utánaszólt:

Hová sietsz annyira? Még le se szállt a harmat.

Később volt alkalma szemügyre venni. Kemény satorr, sovány, maszatos arc (a lány tözeget gyűjtött); máskülönben ragyogott a kedvességtől. Egyvégtében mesélt, kissé hóbortosan nevetgél, aztán sírt is, az ifjú fejedelem úgy figyelt rá, mint egy kis vadállatra; s szokára szerint nagyokat hallgatott. A lány hirtelen felmarkolt egy csomó tözeget, és befeketítette arcát. Nyilván pajkosságnak szánta, de az elvont vitákhoz és kimért, előkelő környezethez szokott ifjú, akit a játékoság örökké elkerült, mihelyt a lány az ő arcához közelítette kezét, megriadt. Futásnak akart eredni — a lányt most tetőtől talpig csúnyának látta, vagy legalábbis közönségesnek, mikor meghallotta a pej nyírését. Az irtás szelén találtak rá.

Lovad is van? — kérdezte kíváncsian a lány. — Kanca, vagy...?

Csikó — vágta rá, s ennyi természetességtől elpirult. A pej kivillantotta egészséges fogait; szájából sűrű gomolygással dőlt feljük a meleg pára.

A feltárt női test!... Amint fölötte térdepelt, túlságosan meztelennek tűnt minden, az alkonyatba hanyatló mező, a foltokban lehántott törzsű nyírfák, az egész múlt... s az is, ami még vár rá.

Gyere már — suttogta a lány.

Csak így?... Nem is ismersz. — A Szopolyai-szaj még jobban elkeskenyedett.

Fő, hogy meztelenül látsz... Nincs titkom előtted.

A papok szerint elkárhozhat a lelked — hebegte.

Arra most ne legyen gondod. — A nő ujjak megindultak felfelé a csípőjén. — Micsoda izmos combod van. Ki se néztem volna egy ilyen úrfiból.

Az "úrfi" behunyt szeme előtt felderengett előbb egy herceglány szenvtelen, hideg arca; majd az anyjéé. Nem a fenséges, hanem az élvezetesen felszisszenő Izabelláé. Ki akart bújni az ölelő karok szorításából. De aztán ágaskodó szeméremtestéhez kapott, s fojtogatni kezdte a néma zokogás.

Ne félj, nincs semmilyen nyavalyám. Na gyere, tudom, hogy képes vagy rá duruzsolni a lány, és anyás mozdulattal mellére húzta a vörhenyes szakállal körülkerített, nedves arcot. A sötét hajsátor betakarta őket.

*

Ma imádkozhatnak értem — szólt oda látszólag jókedvűen a fakupáját mézszínű sörtengerbe megmerítő Blandratának, de belülről kétségbeesés emésztette.

A kertek már a fonnyadás szagát árasztották.

Felségednek rágya valami a lelkét, hiába is tagadná. A doktor szőrös kézfejjével hanyagul törölte le szája széléről a sörhabot. János Zsigmond lehajtott fővel állt, nem felült. A zölds árnyékot figyelte a napsütötte kockakövön; talán egy gyíkshuánás volt.

Dávid Ferenc szerint a szeretet szélesebb áradású, mint a hit — szólalt meg sétáját megszakítva, nagy sokára, a tűnődő fejedelem. — Ezt az álláspontot kész akár vitázva megvédeni bárkivel szemben.

A nyilvános szerepléseken mind gyakrabban tündöklő prédikátor vitakodva a maraton távra is futja. Az ellenkezőjét állítani botorság — mondta a doktor, unott képpel elnehezülve székében.

Igaz tehát a lélek elsőbbsége. A hit csupán szemlézés, szeretet nélkül olyan, mint a pára... Aki nem szeret, cselekvésképtelenné válik!

Mindehhez tudnia kell felségednek — fogott bele a magyarázatba Blandrata, hogy az emberi természet nem egyforma. Különbözőek vagyunk. Szerencsére! A fejedelem világoskék szemébe kiült a csodálkozás. A férfiak különösképpen változatos lények.

Én eddig úgy hittem, hogy a nők a kiismerhetetlenebbek...

Szeszélyesebbek! Megbízhatatlanabbak! A doktor valósággal világgá kiáltotta meggyőződését. — A férfinem sokkal állhatatosabb. — Most ő is felállt, és két kezét hátul összekulcsolva, járni kezdett föl-alá. A megboldogult királyné, felséged szülőanyja maga volt a vad temperamentum. A fékezhetetlen női szeszély. A fiát, lám, mintha teljesen ellenkező tulajdonságokból gyúrták volna. A fejedelem arca kipirult, majd elsápadt. Remélem, nem bántottam meg... — János Zsigmond tagadólag int fejével. Mea culpa.

Megkérem, folytassa.

Felséged egyszer... igaz, ez már régen volt, valami olyasmit próbált érte semre adni, hogy netalán terhére volnának az élvezetek. A doktor fürkészően vizsgálta az ifjú arcát.

A fejedelmén most feltűnő idegesség vett erőt. Amióta elmaradt a katolikus liturgiáról, szabadabbnak, könnyebbnek érezte magát. A hitbuzgó gyülekezet helyett a merészebb unitárius vitapartnerek közt zárkózottsága mintha alább hagyott volna. Titokban tartott rohamai is csillapultak (ezekről csak orvosa tudott), de érzékeivel szemben tehetetlenül állt továbbra is. A lesántult lónak köszönhető "véletlen" epizód egészen felkavarta. Nehezen tudott parancsolni magának, hogy folyton-folyvást ne arra gondoljon.

Sohasem fogom megtudni, hogy mi rejlik bennem; egyáltalán mire vagyok képes. Valahol azt olvastam, hogy a vadság néha szelíd gödölye képében mutatkozik.

Blandrata aggódó szemeket meresztett a harmincadik évéhez közeledő ifjúra, aki kitérő válasznak szánta ezt a vallomást — vagy talán ösztönösen tört volna fel belőle?

A doktor megjátszott nyugalommal csak ennyit mondott:

A gidahúsnál alig ettem finomabbat. Mivel a beszélgetőtárs mélyen hallgatott, őszinte kifakadással folytatta: Csak nem Dávid Ferenc? Újabban már ő is túlzásba viszi?!

Nem akarok gyengeségem rabja lenni. A fejedelem csaknem könyörögve fordult a doktorhoz, akinek homlokát már csak életkora miatt is bölcsesség nimbusza övezte a gyulafehérvári udvarban. Blandrata különben fizikus hírében is állott; azonkívül tényből is tudott jósolni, rebesgették, hogy volt rá eset, mikor a gyógyítás érdekében valamely kiváltságos betegnek vizeletét is megkóstolta volt. János Zsigmond gyermekkorában hányszor leste visszafojtott lélegzettel, hogy a híres ember, aki az ő csupasz, legtöbbször lázas melléhez tapasztotta nagy fülét, kimondja a varázsszavakat, amiktől a gyermek hamarosan meggyógyul.

Az özvegy királyasszony meg is gyönt nekem — szólalt meg Blandrata György; hangja most kissé kenetteljesnek tűnt. — Persze, nem úgy, ahogy a bigott udvari papoknak szokás, hisz én már akkor a hit megreformálásán fáradoztam... — Nagyokat szuszogott, mintha neheze esne folytatni; bizonyára a sör is ellágyította. — Izabellának persze akadt megbánnivalója. Nem győzött eleget szégyenkezni bővérű szenvedélye miatt, különösen egynémely rangján aluli, lealázó kapcsolat után. Ugye nem veszi zokon felséged pillanatnyi őszinteségemet szülőanyját illetően.

János Zsigmondot erősen kezdte szorítani a kemény körgallér. Szégyenérzés idézte volna elő ezt a kínos állapotot nála is? — mintha megduzzadtak volna nyakán az erek. Egy kényszerképzet kínozza éjféli után: hogy az a bizonyos nő (magában most nem lánynak nevezte) utána fog jönni egyszer!... Úgy érezte, most lenne ereje ahhoz, hogy elmeneküljön előle. A csípős ecetszag elől. Mert ez maradt utána végül.

A bölcséletek ilyenkor nem segítenek — jelentette ki sommásan Blandrata. — Jól fontolja meg felséged: a testi örömeknek is meg kell adni a szabad választás jogát; úgy, ahogy a léleknek a választott hithez való joga immár törvény által is biztosított nálunk. — A fejedelem lehajtotta fejét, majd csendesen megindult a kijárat felé. Alakja egészen megtörtnek látszott. A minden hájjal megkent doktor, szerepéből kiesve, utána kiáltva letegezte: — Mi történt veled? Az Egy Istenre kérlek, beszélj már!...

A megfontolt járású ifjú embernek az árnyéka is rég eltűnt már, Blandrata György azonban tovább viaskodott magában, fennhangon: "Ha már a hókuszpókuszoktól sikerült megszabadulnia a magyarok «választott királyának», nem fogom hagyni, hogy egy pápistának kémkedő kalandor, Gromo kelessen menyasszonyt neki Ferrarából vagy akár Urbinóból, bíboros megbízójának parancsára."

Ama ritka pillanatok egyike volt ez, amikor a suluzzói doktor megfedekezett arról, hogy ő, Blandrata György ennek a Gromo ex-velencei kapitánynak tulajdonképpen honfitársa.

Befejező rész következik.

SZERÉNY MÚMIA 211

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2002

JAKAB KRISZTINA FRANCISKA VERSEI

Reggeli vihar, Lake Oneida

Nagyapó mesefáján egy kakas heverész. Neve:
Ébredj Fel.

Láttam már afrikai képeslapon huszonöt centért,
ötvenért egy neves galériában, és idefenn, északon,
a második emelet harmadik ajtaja előtt,
ahol aludtam,
őrt állni.

Idekötötték. Idekötötték.

Ha kibújok az ablakon, amott lenne a kert: benne
szfnestollú, törös csőrű fákkal,
(kiket persze csak én látnék).
Ha reggelit kérek, kakaslevest hoznak, nehogy
elgyengüljek a Nagy Várakozásban:

engem eladni készülnek a Messzi Házba, úr mellé.
(Senki sem tud róla)

A Messzi Ház az úr mellett van,
nyugaton,
ahol a nappalok kiizadják az esteket, és nagyokat
vacsorálnak. A Messzi Házban kevés a vaj és mindenki
tudja, hogy törösek az asztalok.
A Messzi Házban elvágják a kakasok
torkát:

eladni készülnek, vigyetek a kertbe, hadd álmodok
Madarat...

És visznek.

Ahogy elsötétül a Nagyapó Fája és viharba hajlanak a
levelek, megszólal a kakas:
Ébredj Fel!

Ahogy elsötétül a Nagyapó Fája és viharba hajlanak a
madarak, megszólal a kakas:
Ébredj Fel!

Ahogy elsötétül a Nagyapó Fája és viharba hajlanak
a kakasok, megszólal a kakas:

hogy hívnak
tulajdonképpen?

Tűzben, vasban,
vízben

Átfolytak rajtam hazai vizek, hazai
vizek, tizenhétfejűek, tizenhétfejűek.

A vasat lenyeltem, a tüzet lenyeltem,
királynő
voltam és királynő lettem, a vasat
lenyeltem.

Messzi ruhámmal arannyá szakadok,
ágakra
szakadok, arannyá szakadok, őzzé változok.

Lelkemre hívok forrást, fekhelyet,
ahol az ég
magas, létrát emelek, forrást és fekhelyet:
higgyetek!

Az Idő

(Szökési kísérlet New Yorkban)

Elvesztettük. Mellettünk sétált,
együtt vacsoráztunk valami drága helyen
a Times Square bal sarkának sárga- és feketecsfkos
oldalán, szenzációs árért, a képernyővel szemben, ahol
mindenről valamit tudomásunkra hoznak,
ő meg sétál
mi pedig elvesztjük.

Cigit vettünk neki, napi tizenkét szálát,
hogy ne öregedjék. Presszókávéval dúsítottuk és
krémet vettünk ráncaira. És nem törődünk azzal,
hogy nem beszél a nyelvet, vállon veregettük és
fordítottunk neki. Persze azt, amit
hallani akartunk az ő
nyelvén is.

Leintjük az első taxit.
A huszonegyedik megáll (rossz helyen állunk).
Szerencsénk van: nem albán, nem török, fuvaros.
Kivisz egész a híd alá, a sorok mögé.
Rájöhtetsz arra, amire nem számítottál.
Ha tényleg meg akarod találni:
a Squaren lesz,

nyakán egy csinos övvel,
miközben leinti a vészállító kocsit s az urak és
hölgyek egymásra taposva figyelik bábeli rohanását
a sziget felé. Nem vagy hibás. Ő sem tudja, hogy ugrani
készen. De jegyezd meg utolsó szavait:
"hölgyeim és uraim, az üres
térben lebegünk!"

Legcsendesebben,

Jeremiás

Amikor kutyák kergetnek ki a játszótérről
és elszibbad a lábad

Amikor a játszótéren a kutyák...
s a lábad is...

Amikor úgy morzszálsz szét magad
mint a kiflidarabot

végigarsz az utcán
s hangyákat etetsz a játszótéren

Amikor nyakadig ér az eső s nem éred el
a körhintát

És végül amikor hasadra süt a sötétség
és ott marad

A Villám

Maradni jött le, de
nem engedték. Aki tudja, mi hiányzik
a porondok görbe hátáról, hogy mi ragad
a vigyorgó bohócok elszánt csakazértisában,
keserűn s szerényen, olykor kékre
és lilára festve, mindenképp
veszélyes.

Ő az volt.
Szakadozó idegen. Az eső
köpenyén. Kormos hanggal. Sötétnek
a sötét, eszmének az Eszme, kóbor kutya
és csontja. Mindig egy pillanatra.
A pillanatot pedig
rendszeresen.

Mindenhol csak
leszakadt... Nem szerették és
féltek tőle. Figyeltek rá, meghallgatták,
majd visszabújtak a függöny mögé, kócosan.
Meggyújtottam az ujjam és utána mentem.
Sehol se láttam. Sem őt, sem kutyát,
sem csontot.

Amikor megvirradt,
november volt, alacsony
nappal. Hallottam, beszélnek róla,
miközben pirosra festik a porondot s föléje
keresztet húznak. De késő volt.
A nap már hamuvá
égett.

ZSIDÓ FERENC

Szalmatánc

regényrészlet

XVI.

Viktornak, a székely legénynek, és néhány társának hála a testvérvárosi kapcsolatoknak alkalma adatott eljutni Magyarországra (lásd: "elindult szerencsét próbálni" motívum) úgy, mint korábban soha, nevezetesen, hogy betekintést nyerhessen az ottani egyszerű emberek hétköznapijaiba. *A mondat jól hangzik, de demagóg. És olyan, mint Borges irodalma: suta, üres, dagályos.*

Lettlégyn, hogy családoknál szállásolták el őket. Szívélyes, vendégszerető családoknál, akik kiteszik lelküket a vendégért, mint általában minden magyar (ez itt a reklám helye). Mindenki az anyaországiak és az elszakadtak azonosságát hangsúlyozza. Gyanús hangossággal.

Keszthelyen, a Balaton partján. A helybeliek kedvesek, mint általában az olyan emberek, akik tudják, hogy a látogatókból, turi stábkól kell megélni. Balatoni nyál. Luxus-paradicsom. Isten hatalma nem ér ideig, a kiűzetéstől nem kell félni. Csak pénzünk elfogyásától.

Viktor egy prima, úri családhoz került. Dagadozott a szíve, amikor kiválasztották. Újjal mutattak rá, messziről a fogai épségét, erőnlétét nem vizsgálták. Ford gépkocsi, elkényeztetett háziagár, neve Szuzi (hogy lehet egy kutyának ilyen hülye nevet adni?), emeletes ház, padlófűtés, jólfésült pázsit, és hasonlóképpen jólfésült mondatok. Udvariasság. *(Tudom, nem vagytok mind ilyenek, nem is mindig. Szerencsére.)*

Az udvaron hintaszékek, érezd jól magad, kérsz-e fagyit, ejsze nem, mi az, hogy ejsze, hát ejsze nem tudjátok. Pillanatnyi zavarodottság, aztán nevetés. Ahogy illik. A helyzet nem válik feszültté, pedig ez már a meg nem értés csírája. A délután zenehallgatással telik el, igazi magyar zenék pörögnek a magnóban. Viktor nem ismeri őket, nem is tetszenek neki, de azért bólogat, betartva a játékszabályokat. Este flekkent sütnék a jólfésült pázsitú kertben, Szuzi, a háziagár egy végben láb alatt van. A család tagjai számára ez természetes, tán épp ezért szeretik. Farka hosszú, s mivel egy végben csóválja, minden-hová beveri: az ajtó szélébe, az asztal lábába, a szekrény sarkába. Ettől az izgága farkok kisebesedik, gennyezni is kezd: ha hozzáér valakihez, nyomot hagy rajta. Nem baj, édes Szuzikám, gyere, életem, egyél flekkent! Viktor még azért sem javasolja, hogy kössék meg. Mint otthon, a faluban, nagymamánál. Még a drága jó Bodrit is, pedig ő...

Szóba is kerül nemsokára a székely falu. Hogy nincs hűtőszekrény, pincében, kamrában tartják az ennivalót? Létezik? Hogy még most is lavórban mosakodnak? Elképesztő! Azt gondoltuk, ez már a múlté! Milyen érdekes lehet! Menjünk oda vakációzni! Ugye, fogadnak turistákat? Ha odamegyünk, mi is megismergethetjük a boci? Milyen jól hangzik felnőtt ember szájából: boci. Persze, de a ganészag nem zavar? Milyen szag, jaj, az, phú! Fátylat rá! Itt a baj: az a világ tele van árnyoldalakkal! Gyerünk, menjünk ki a napra! A Balcsi, ugye...

Festetics kastély. Szép hely. Posztópuscsban végigsoszognak nagy sietve, aztán

ki a Balatonra. Meleg van. A kastély várhat, míg vége van a nyárnak. Buli. Németek, osztrákok, Zimmer frei. Áldott magyar föld. Viktor popkornot majsol, és az otthoni török-búzásra gondol. Közben gazdái elégedetlenségét hallgatja: autójuk nem elég jó, nem tud vízen járni. A magyar kormány nem törődik eleget a székelyekkel. Holnap veszünk egy olyan motorcsónakot, mint amilyen annak a németnek van. Meg kéne adni a kettős állampolgárságot nekik, hadd jöjjenek ki a románok közül, amíg nem késő. Amíg nem válnak románokká maguk is. Tudsz-e románul, Viktor? Na, és mennyire?

Eljöhetnétek ide is. Igaz, itt már nincs hely. Túl sok a német, meg az osztrák. Utáljuk őket. De azért jól egyezünk velük. Te is tanulj meg jól németül. Az dicséretes, hogy már tudsz. Akkor van mit keress itt! Talpraesett legény vagy! Hogy is mondtad: ejsze? Na, nem baj! Azért még lehetsz jó magyar! Csak használd sokat a nyelvet! Ne beszélj románul, ha nem muszáj! Követeljétek, hogy legyen magyar közigazgatás. Miért nem követelitek? Már rááll a szátok a román beszédre? Már a szokásaikat is átvettétek? Vigyázatok! Gyertek gyakrabban ide, hogy lássátok a régi magyar szokásokat! A pusztát, a csikósokat. Milyen szép bemutatókat tartanak!

Viktor köszönte az atyai, aggódó szavakat, a nemzet egységét féltő gondot. Lám, számon tartanak minket! Számítanak ránk. Ismernek minket. Az pedig, hogy kissé furcsán néznek ránk, szinte nem is az ő hibájuk. Lehet, hogy magyarként valóban olyan csodabogarak vagyunk, mint ők látják.

Hogy ne csak verbális emlékei maradjanak, Viktor úszni ment: magyar vízben magyar bója, magyar lányok magyar bikiniben. Popsíjuk lebarulva: tetszik a teutonoknak, akik sztereotip módon sört vedelnek. Viktor nézi a gyönyörű, dús kebleket: ez igen, magyar test! Hol vagytok, székely kislányok? Ha itt nem vagytok, a nap se süt rátok! A Balaton-imádat a tetőfokára hág. Már magyar szimbólum. A turulmadárral vetekedik. Mikor is voltunk legutóbb a világ tövéénél? Elkötöttük lovainkat onnan, s aztán engedjük cél nélkül kószálni. Csak a csikósbe-mutatókra vesszük elő őket. Mentségünk csak egy van: a Balaton. Vize kellemesen hűs, a sok fürdőző miatt kissé koszos. De ez semmi ahhoz képest, hogy Székelyföldön egy köpésnyi Balaton sincs, ennek ellenére a székelyek sem találják a világfához a visszautat. Nem is keresik: úgy sem lenne tanácskoznivalójuk. Az ég és föld összekötöttségéről pedig már a világfa sem tudja meggyőzni őket. Viktor jól érzi magát a habok között, körötte olasz csacsogás, német röhögés, kínai nyafi: Bábel. Székely hazájára gondol, nosztalgikusan, de idegenül. A két világ közül valamelyik valószínűtlen. Azaz mindkettő, de csak rendre.

Másnap: Hévíz. Pompás város, pompás emberek. Gazdagság. Úri gesztusok. Viktorék itt is jól fogadják. Mutatnak fűt, fát, mire büszkéek lehetnek. Ugye, nektek nincs ilyenetek? Akkor mit akartok? Ez itt már Nyugat. A titek meg, hát, hát a béka alfele alatt van. Udvarias megfogalmazás, jó módor. Csiszolt, távolságtartó nyugatiasság. (Tudom, nem vagytok mind ilyenek, nem is mindig. Szerencsére.)

A fene térdepelne közelekk! gondolja Viktor. Valaki elkaphatná már a firhangot a sze-

metek elől! Nyűszkűtölni, azt tudtok a németek lábánál, mi pedig már csórok vagyunk nektek. A szegényebb rokon, akit távolról szeretünk. Seba. Ha ti nem akartok minket, mi sem akarunk titeket. Ha akartok...

A gokartozás azért jól esik. Szép magyar sport. A harmadik körben Viktor kicsúszik, teljes sebességgel nekirohan egy szalmabálának. A szalma szétszóródik, kiszúrja a kerekeket, elszakítja a gázkábelt, bocsánat, bovdent. A tulajdonos más bodvent kér. Viktor fizet, zsebpénze épp elegendő. A szalma nagyját összeseprik, Viktor nehezményezi, hogy nem adják neki. A házigazda fia nevet. Majd én, szól aztán, beugrik a gokartba, vadul teker, az ottmaradt szalmaszálak csak úgy rebbennek szét. Csúcsidő alatt teszi meg a tíz kört. Mint a filmekben. Büszke mosollyal száll ki, meghajol. Elsősorban a lepípált székely legény felé. Kárpótlásul este felmásolja neki a Pokolgép és az Ossian új albumát. Nagylelkűen. Aztán a csettelés tudományába is bevezeti. Közben elfilózik, hogy létre kéne hozni az interneten egy hagyományos székely honlapot. Székelykapuk, szóttesek, miegymás. Van üzleti érzéke. A nyugatiak vevők lennének rá. Elmennének a Székelyföldre, vinnék a dollárjaikat magukkal. Nem kéne a mokányoknak földtúrásból tengetni az életüket! Izgalmas játék a csettelés, ugye? Viktor bólogat, megpróbál szót ejteni a pitykésről, de nem ér el sikert. Mégsem csalódott. Sőt. Hálás, hogy mindezt láthatja. Az igaz magyar életet. Amit a magyarok istene megálmodott. Amitől a székelyek még oly messze vannak. Álmodni se mernek róla. Nem is akarnak.

Vacsorához szólítják, búcsúvacsorához: másnap a székelyek hazaindulnak. Mindenki remekel: az anya a főzésben, az apa a tósztmondásban, a fiúk a meglepetés-fagylalt elővarázslásában, Viktor az ámuldozásban. Búcsúzóul megajándékozzák olyan könyvekkel, melyekből nekik két példány hever a polcon, s használt ruhákkal. Viktor pakol, s hallgat. A ruhákat majd eldobálja, a könyveknek viszont örül. (Nem olvasott sokat, mégis boldog volt, ha könyvet kapott. Talán azért, mert azt örökölte, környezete azt szuggerálta neki, hogy a könyv érték.)

A búcsú hosszú és látványos. Majd még gyere el. Igen, a szüleiddel. Mi is meglátogatunk. Szeretnénk megismerni az életmódokat. Elvégre magyarok vagyunk! Ti pedig székelyek. Nincs is olyan nagy különbség köztünk! Kár, hogy ti ott, mi meg itt. Ez a rohadt kormány. De nincs mit tenni. Bele kell nyugodni. A történelem megtréfált minket, azaz titeket. De mi összetartunk, ha távol is vagyunk egymástól. Az országhatárok nem választhatnak el, össze sem köthetnek. Hiába módosulnának a határok, az, amit irántatok érzünk, rólatok gondolunk, nem változna meg. Hát ehhez tartásotok magotokat!

Most menj! Le ne késd a buszt! Jó hírünket vidd magaddal! Az ég áldjon. Tessék, itt egy szendvics! Az úton majd aludj, ha nem vagy rosszul. Remélem, szerencsésen hazahérek. A magyarok istene vigyáz rátok. A határig. Ott majd átad a székelyek istenének. Tovább az ő felelőssége. Hát majd írjál. És emlékezz ránk. Viktor bólogatott, s közben a székelyek istenéhez imádkozott. Az össze volt csimpaszkodva a magyarokéval, mind-

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

ketten erőlködtek, de egy lépést sem bírtak tenni, mert egyik jobbra, másik balra kívánt haladni.

A busz hazahozta őket, a határnál, az átadasnál sem volt gond. Úgy értek haza Székelyföldre, mint akik el sem mentek.

Mondják, irodalomból csak egy van. De, hogy részgazságokból tevődik össze, az is hétszentség! Ahány tájegység, legalább annyi részgazság. Aztán a történeteknek is megvan a maguk részgazsága. Egy erdélyi történet nem lehet pontosan olyan, mint egy dunántúli. Nem kell mi magunk különbséget tegyünk romániai magyar és anyaországi magyar (stb., stb.) irodalom között, azt megteszik maguk a történetek. Sorrend szerint először emberek vagyunk, aztán egy nemzet fiai, aztán egy adott régió szülöttjei, aztán nők vagy férfiak stb. A művek belső világának vizsgálatakor tehát az ember az állandónak tekinthető (mozdulatlan mozgató?), míg a másik három (x) tényező változó, behelyettesíthető. Ezek mentén lehet elindulni, ha el kell, ha kártotékolni akarunk. De inkább ne akarjunk.

Ahogy hazaért, Viktort a lakásban nagy felfordulás fogadta. A szőnyegek felcsavarva, függönyök levéve, a bútoroknak egy része sehoh, a hűtő a konyha közepében, odébb egy kettőbe vágott szék. Nem, az azért mégsem. A könyvespolc is hiányzott, csak néhány könyv árválkodott a padlón. A szülei sehoh. Csak a megcsúfolt lakás kongó csöndje.

Viktor megpróbálta összerakni a mozaikkockákat: rablók?, dehog, ez nem detektívfilm; kilakoltatás, árverezés?, nem valószínű. Akkor mi a réti nyavalya? Amint ezen töprengett, egyszerre valami motoszkálást hallott a fürdőszobából. Odament, és türelmetlenül benyitott, hát az apja állt ott, úgy, mint akit rajtakaptak.

— Á, te vagy az, hogy telt Magyarország — mondta zavaros szemekkel.

— Mivel mondatának még árnyalatnyi kérdőhangsúlya sem volt, Viktor nem válaszolhatott.

— Mit csinálsz te itt? — kérdezte hát majdnem számonkérően.

— Én? Számolom, hány törölközőt hagyott itt anyád...

— Miért vitt el törölközőket? — játszotta Viktor az értetlent, pedig már leesett szeméről a hálóg, de engedte, hadd élje át az apja a megfogalmazás és kimondás kínját.

— Tudod — nyögte az apja, úgy egyeztünk, külön megyünk... Anyád elköltözött, haza, Tordára, az anyjához.

— De miért pont most? — tört ki Viktorból a felháborodás.

— Gondoltuk, téged is nem zavarunk meg vele, amíg odavagy, elintéztünk mindent...

— Szóval alig vártatok, hogy kihúzzam a lábam a házból?

— Hát, nem éppen... — válaszolta lesüktött szemmel az apja.

— Talán attól tartottatok, hogy beleszólok, hogy nem engedem?

— Nem, meg akartunk óvni egy ilyen megrázkódtatástól...

Viktornak az volt az érzése, az apja viccel, vagy gúnyolódik vele.

Pedig igazat mondott. Örökölt, át sosem szabott nevelési elveik netovábbja az volt, hogy csak úgy lehet egészséges egójú, lelkiileg kiegyensúlyozott gyereket nevelni, ha megóvják a szülői perpatvaroktól, ha kinkservesen is, de harmonikus családképet mu-

tatnak, ha a kutya-macska barátság játékszabályait nem ismertetik meg vele. Annak, hogy már korábban nem szánták el magukat a különválásra, csupán Viktor volt az oka, azaz nem ő, hanem az a ködös elmélet. Akkor viszont, amikor Viktor Magyarországra indult, egyszerre megszűnt az elmélet szorító hatása. Megkönnyebbülten, az akarat szabadságát kihasználva azonnal hozzáálltak a szétköltözéshez. Egy valamivel azonban nem számoltak: az utóbbi időben már csak ez a Viktor előtt rejtgetett vágy tartotta össze őket, de akkor, amikor a vágy valósággá vált, már csak a tárgya maradt, s annak füstje: életük konténerjei üresen kongtak. Vagy valami ilyesmi, csak kevésbé metaforikusan.

— S velem most mi lesz? — kérdezte Viktor tanácstalanul.

— Veled? Gondolom, nem akarsz kiköltözni falura! Neked itt megvan a helyed, a szobád. Megleszünk mi ketten! Remélem, te is így gondold!

— S anyám?

— Azt mondta, ingázn fog. Az a napi kétszer húsz kilométer megéri a nyugalmát... Persze, akármikor meglátogathatod. Ott is maradhat, ha úgy akarod. Rád van bízva. Már majdnem felnőtt vagy, magad döntesz!

Viktort egészen összezavarták apja szavai. Most bezzeg szabadon dönthet, de azt, hogy akar-e ebbe a helyzetbe kerülni, nem dönthette el! Milyen átlátszó csalás! Menj, ahova akarsz! Itt is jó helyen vagy, de el is mehatsz! Ez jelenti azt, hogy nem korlátozzuk a másikat a szabad mozgásban? Nem, ez valami más jelent, amit apa-fiú viszonyban nem szabadott kimondani: totem-név. Falkavezér és hím gyereke közötti állati viszony egy emberi kódrendszer keretében. Mmm! Mmm!, de nem úgy!

Viktornak jól esett behúzódn a szobájába. Ott nem volt nyoma a külső-belső felfordulásnak, a költözésnek. Oázis volt, elkülönülés a felborult szülői időtől. De mint ahogy az oázis is csak a sivatagban az, ami, úgy Viktor sem tudott megszabadulni attól, ami a szülei világát jelentette, mint ahogy attól sem, amivé a szülei által lett, illetve nem lett. Amint lassan megnyugodott, eszébe jutott, hogy rá sem kérdezett: miért?

"Úgysem tudott volna válaszolni, meg hát, én úgyis tudom!" Sejtette, hogy apja többé nem fogja szóba hozni a szétválás ügyét, lezártnak tekint, melyre kár sok szót vesztegetni.

Füleki Gábor este, lefekvés után óvatosan kihúzta párnája alól a pontosan kettőbe vágott szalmaszálat. Csalódottan állapította meg, milyen rövid: talán semmire sem használható. Fél szál szalma: nem szalma. Az elvágatást zokon veszi, ezért a továbbiakban csak bosszúságot okoz az elvágóknak. Hogy azok mindig emlékezzenek az utolsó szalmatáncra.

Nem tudom, mi jogon véli magát az írók, színeszek és egyéb csirkefogók* kasztjához tartozónak valaki pusztán azért, mert megadatott neki egy történet lejegyzése. Sic itur ad astra? Ez a nagyság útja? Dehog, ez a történet útja. Annak az íróknak, aki el akarja halászni a történet által

szerezett babérokat, a körmére kell csapni. Az igazi dicsőség úgysem itt kezdődik. Az íróknak nevében végzete, mely egyben jutalma is.

Viktor ismét pillangó volt. Szép, szemnek, kéznek ingere. Csalogató. Ide-oda röp-ködött. Fején a régi, kopott székpárna. Nyár volt, forró, száraz. A levegő izzott. Öröm volt a repülés, mámor. Pillangó vagyok. A meleg levegőáram elkapta, magával ragadta: föl, egyre följebb. Alig lebbentett egy-kettőt, mégis egyre magasabban járt. Fogjuk meg, míg nem késő. Jó, fogjuk! Te, vagy én? Hozd már a hálót: közösen! Nem, hozd te, én majd fogom. Micsoda szép pillangó, mennyire kell nekünk! Mit csinálunk vele? Azt meg nem tudom, de mindenképp meg kell szerelnünk!

Viktor egyre magasabban járt. Pillangótáncra egyre szebb volt. Színe türkizkékéből égővörösre váltott, csak a két fehér folt maradt ugyanolyan: izzófehér. (Daidalosz tanácsára, a fehér ugyanis taszítja a napot.) Pillangó vagyok. Mondta, és hitte. Tudta. Nem foghat meg senki. Hitte, de legalábbis mondta. Én mindig én vagyok: pillangó vagyok. Csak ez a székpárna ne lenne ilyen meleg! Ha ledobom, oda a két fehér folt: elégek!

Magasabbra tartsd azt a hálót! Nem látod, merre repül? Siess, állj fel a vállamra! Nem tudsz? Inkább nem akarsz! Ez azt jelenti, neked nem fontos! Sebaj, majd én. Gyere már közelebb, te drága, te elérhetetlen, te bestia, te! Gyere, most elérlek! Most megvagy! Mégsem? Te, ne játssz velem! Hol vagy? Elmentél? Na jó. Te akartad. Ha nem, hát nem. Így is jó. Összeszűkült szemekkel bámultak föl a magasba. Már alig látták a csapongó pillangót. Már nem is látták, csak tudták, hogy ott kell legyen. Hol? Ahogy így meresztették a szemüket, egyszerre két fehér foltot vettek észre. Lefelé billegtek az ég puha lépcsőjén. Hoppá! Mi akar ez lenni? A foltok egyenest feléjük közeledtek, de mielőtt rájuk estek volna, váratlanul eltűntek. Hová lettek? Tanácstalanul összenéztek, aztán megvonták vállukat, hátat fordítottak egymásnak, s elindultak. Ki-ki a maga útján. A hálót a helyszínen hagyták.

A jó regény tartalmazza a valóságot. És fordítva? A valóság tartalmazza a regényt? Milyen jogon próbáljuk meg a valóságot regénybe erőszakolni? Vagy tartozik a valóság lényegéhez valami, ami lehetővé teszi regényben való visszaadását? Van valami szerves összetartozás? Esetleg a valóság hfoja életre a regényt, hogy megöröktést nyerjen? Vagy épp ellenkezőleg, azért adott a valóság, hogy regény jöhessen létre? Oh nem, nem!, amit mondtam, fájdalom volt. Azt hiszem, viszonyuk tisztázását legjobb lesz az érintettek bízni valamiképp bennünk is értesítenek majd a fejleményekről.

XVII.

Zötyögött a busz a 134A jelzésű, rossz állapotban lévő megyei úton. Viktor a nagymamájához igyekezett. Vagy az édesanyjához? Nem is húsz kilométerre volt a falu, csak alig tizenhétre.

Körülötte ismerős arcok: a környező falvakból költöztek be, és lettek városiakká úgy, hogy falusi származásukat nem tudták letagadni. A többség nem is akarta. A jó értelemben vett földhözragadtság és a hányaveti mondenitás ötvözete ellentmondásos embereket eredményezett — bár ők valószínűleg nem tartják ellentmondásosnak magukat. Viktor megfigyelte, valahányszor hazautaz-

tak, arcukra béke és nyugaltság ült ki, mert a falu rétege mélyebben bennük volt, mint a járulékos városi, és sokkal jobban meghatározta őket, mint hitték, mint hangoztatták.

Igen, sajnos meg akartak szabadulni a "falusi" bélyegtől. Nem meggyőződésből, hanem a világ szája miatt. Az állandó szerepjátás kissé rezignálttá tette őket, amelyet teljesen csak otthon, a faluban vetkőztek le, meg persze a buszon, a hasonszőrűek között. Indulás után tíz perccel már kialakult a jó hangulat, az utasok átváltottak a hétköznapijaikból kitiltott nyelvjárásba, zengtek az öblös ö-betűk: megkezdődött az ünnep. Valahányszor egy-egy nagyobb gödörbe csattant bele a busz, a sofőr káromkodott, nem is annyira mérgesen, mint inkább megszokásból. Nemsokára a Tekejő-hídra kanyarodtak rá, alant a patak már alig csordogált, kevés víz volt benne, a göbékben már-már megállni látszott. Pedig még csak május vége volt, ijesztően száraz május, a gazdák vakarták is a fejüket. Hetek óta nem volt eső. A májusi eső aranyat ér. Már a természet is spórol. Vagy sajnálja a székelytől az aranyát? Mit vétett neked a székely, te?

Viktor a kolorádóbogárra gondolt, amely 60km/órával képes repülni (a busz sebességmérőjének mánusa egyvégben a 40km/óra körül akadozott), aztán a nagymama pityókájára. Ami az övék is. Aztán a málnabokrokra, az epresre, melyet minden évben újra kell telepíteni (hanem elaprósodik a termése), a kert végében folyó Tekejóra. Szegénykém, ki akarsz száradni?! Az erdő is milyen közel van! Mindenhol közel van. Ha a buszból kinyújtotta volna a kezét, annyira, amennyire nem tudta, elérhette volna a lombokat. Az erdő a székely szövetségese, amit elvettek tőle, s nem akarják visszaadni. (Ez e legrosszabb: nem a felek rúgják föl a szövetséget, hanem egy külső erő akadályozza meg az együttműködését.)

Aszeszélyes patakmeder túloldalán legelő volt, közepében egy esztana, pásztorral, kinek békességes szót ejtett a szája, ki, ha arra jártál, zsendicével kínált. A sajtot, persze, már pénzért adta.

Viktornak nagyon jól esett a nézelődés. Maga sem tudta, miért. Talán azért, mert a szülei által ráerőszakolt változtatások szomorúvá tették. A szomorú ember szereti megfigyelni a külvilágot. Vagy azért, hogy baját felejtse, vagy azért, hogy bánatára a külvilágban igazolást, avagy cáfolatot találjon. Mindegy, melyiket. Csodálkozva állapította meg, hogy fél óra alatt több mindent megnézett és meglátott, mint Magyarországon négy nap alatt. Pedig a busz zötyögött, szinte bántóan. Gödörből gödörbe csobbant. Akiknek nem jutott ülhely, azok keményen kapaszkodtak, a fékezés-gázadás dialektusában sűrűn dülöngéltek. Egyszer, kisgyerekként, ő is. Fogd a kezem erősen, Viktor-kám. Ó, mikor érünk már oda! Ne sírj! Nesze, itt egy tasak ropi. Vedd a kezébe, s egyél! Ne engedd el a kezem! Anyu, ha egyik kezemmel a tasakot fogom, s a másikkal a te kezébe, mivel egyek? Na jó, na, elengedheted a kezem... És így tovább. A gyerekek mindegyre zavarba hozták a felnőtteket, úgy, hogy észre se veszik.

Hmm, gondolta Viktor, most bezzeg se anyám, se ropim! De legalább ülök, na!

Aztán, mint minden utazásnak, egyszer ennek is vége lett. Akik vele együtt szálltak le, még váltottak néhány barátságos szót,

ahogy falutársakhoz illik, aztán szétszéledtek. A városnak szerencsére nem sikerült kigyomlálnia belőlük teljesen azt a szemléletet, hogy a porta, az életszer jelenti az igazi otthon, a biztonságos fészket. Amiatt, hogy a fészket elhagyták, csak félig érezték hibának magukat. Félig kilökte őket a megváltozott idő kakukkiórája.

Először a nagyit üdvözölte. Édesanyja felé szinte neheztelve fordult. Mintha azt mondta volna: íme, eljöttem, hogy lássalak, ha te magad elhagytál, ha nem tudtam megkérdezni idejében: quo vadis? Az anya szemmel láthatóan zavarban volt, zavarba hozta a fia vádló tekintete. Nem akart megszólalni, hogy ne védekezzen, hogy ne igazolja magát, mint akit bűn terhel. Majd úgyis megtalálja a módját, hogy az apadó kútba követ hullasson.

A pillanatnyi (szónyinál is rövidebb) feszült helyzetet a nagyí oldotta fel, elrabolva Viktort, ezerféle dolgot kérdezgetve, a kertet mutogatva. Igen, finom az eper, már a ribizli is gömbölyödik, csak már esne, persze, jól vagyok; hát idegenben mit láttál?, nem idegen az!, már hogyan lenne; milyen kevés víz van a patakban, azért a halakat minden nap

Sárosi Csaba rajza

megetetem, öntözni mindjárt nem elég; hát a kút?, azzal még nincs baj; édesanyám?, ő is jól érzi magát, délutánonként segít a kertben, gyomlálgatunk; nem hiányzik neki apám?, tudj' a fene, nem mondja, nem is beszéltek róla?, nem, amikor megjött, bejelentette, hogy külön költöznek, de erről többet nem akar beszélni; válopert is indítottak?, ejsze, csak nem ment el az eszük!; szerinted kibékülnek még?, nem tudom, ebben a korban már ritkábban válnak, de ritkábban is békülnek az emberek.

Míg Viktor a nagymamájával sétált, anyja mondatokat próbált gyártani, melyekkel a változások okát fiának megmagyarázza: "Nézd, ennek így kellett történnie. Apáddal megbeszéltük, hogy így mindannyiunknak jobb lesz". Nem, ilyesmit azért nem lehet mondani neki. "Már nem bírtuk elviselni egymást. Semmibem sem tudtunk közös nevezőre jutni, nem is akartunk." Nem, ez így túl brutális, ráadásul nem is igaz. Már aggó-

dott, idegeskedett. Hogyan kezdjem? Vagy ne mondjak semmit? Várjam meg, amíg kérdez? S ha nem kérdez? Ha nem akar szóba állni velem? Ha az apja telebeszélte a fejét? Nem beszélte tele. Arra se képes.

Este lett, mire Viktorék előkerültek. A kert, a patak egészen lekötötte őket. Alkalmat, lehetőséget adott a beszélgetésre. Például halesítés közben. Kenyérbéllel, puliszkával. Jöttek. Kezdetben csak a süldők, a tenyérynői balindok, márnák, később a kifejlett, fél kilós példányok: sietve, hasuk megvillant, loccsant a víz, amikor rácsaptak a zsákmányra, aztán nyomban el is tűntek. A nagyí sosem engedte Viktort ott halászni, ahol a nagy halakat etetni szokták. Úgy túl könnyű lenne, és persze, tisztességtelen. Az nem sporthorgászat, mondogatta a tévéből ellesett szóhasználat. Már az udvaron jártak, még mindig dörzsölgették kezükről a rászáradt puliszkát. Fülekiné csodálkozva nézte a két egymás mellett álló embert. Nagymama — unoka. Az összekötő kapocs ő, vagy legalábbis ő kellene legyen. Most inkább szétválasztaná őket. Nincs joguk megkerülni őt. Ennyi veszteség: több a soknál.

A két nap alatt, míg Viktor ott volt, nem került szóba a különválás. Anya és fia csak néhány felületes tömönlatot váltott. Ezt a környezet rovására is lehetett írni, ami annyira lefoglalta őket, hogy beszédigényük majdnem lenullázódott. Vagy csak megérezték, hogy a szavak nem mindig beszédesek.

Lejárt a hétvége, Viktornak menni kellett vissza. Várta az otthona, az apja, az iskola. Várta?

— Te nem jössz haza? — kérdezte indulás előtt az anyját.

— Nem.

— Miért nem?

— Én, meg az apád...

— Hát jó. Ha kikapom a vakációt, eljövök még. Szeretem itt, a nagyinál...

Viktor ezen mondata vágott, mint a székely kaszája verés után. Az anyának kedve lett volna tüntetőleg letörölni kiserkent vérét, aztán rájött, hogy az együttérzés kicsikarására nem ez a legjobb pillanat.

Igen, ez a nagymama életszere, itt más csak vendég, szinte mindegy, itt van-e.

— Vigyázz magadra, és gyere el máskor is! — szólt a nagyí, mielőtt Viktor felszállt volna a káromkodós sofőrű buszra.

— Hát hogyan jönnek el, ha hívsz! — mosolyodott el Viktor.

Füleki Mária ismét kívül rekedt. Neki nem állt módjában hívni gyermekét. Hová? Oda, ahol ő is csak menekült? Ráskai Sárának megvolt a maga élete, melyben furcsamód unokája jól megfért, ő, a lánya viszont már kevésbé. Ezt már Viktor is megérezte. Neki, a Füleki Mária lett Mária, a vállalkozás, a felelősséget döntéseiről, a házasságok az égben kötetnek, de ettől, úgy látszik, nem lesznek igaziak, a szétválás pedig menekülés, a helytelen lépés beismerése, amit ő szégyellt, anyja pedig zokon vett. Viktor szint-
úgy.

Nem pófátlanság azt állítani: a valóság legmagasabb fokozatú szervezett formája a regény? Nem inkább a regény legmagasabb fokozatú szervezett formája a valóság? Meglehet, de azért jó lenne, ha a regényen kívüli tényezőként kezelt szervezethez is számításba vennénk végre.

* Heltai Jenő

** Horatius

CSENDER LEVENTE Zsírnak való

A mézárászékben senki nem volt, csak két kövér mézárász, mögöttük a fehér fajanszra ragasztva fekete disznó- és marhaféj ábrák, előttük két üres neonfényben úszó pult. Az emberek csak kívülről nézték, hogy fenik a késeiket lassan járkálva fel-alá a farácson, vörös tokjukat ingatva kifelé, hogy ma sincs semmi, de holnap se lesz, meg holnapután se. Tudta ezt mindenki (ez volt az aranykorszak Romániában, mégis elmentek az emberek megnézni, hogy nem véres-e a köpenyük tápszeres csirkétől, körömtől, fejhústól, belsőségektől, ettől-attól, de nem. Nem jött a hűtős kocsi, és nem hozott semmit, se szabadon, se bonra, reggel sem, délben se, estefelé se. Egyszer jött egy aranyat érő hír, hogy Temesváron van ház, szabadon. Azóta se tudom, hogy miért pont Temesváron, de ott volt, oda kellett menni érte és kész. Ment is mindenki, akiben egy csepp élelmesség volt, aki több gyereket tartott el, aki enni akart, mert a személyenként napi harminc deka kenyér, havi fél liter olaj és a kiló cukor szűken beosztva is kevésnek bizonyult. Megteltek a vonatok, az ajtókon is lógtak az üres szatyrok, hátizsákokat egymásba dugdosva zsírnak valóért induló emberek. Mi erről a nagy lehetőségről azoktól az élnivaló rokonainktól értesültünk, akik már visszafelé jöttek, amikor még mások el se indultak. Nálunk szálltak meg éjszakára, mert buszuk már nem volt Szenttamásra, gyalog meg nem akartak útnak indulni a milícia miatt. Másnapra csak egy nagy zsírfolt maradt rokonaink után, akik lepakolták táskáikat az előszobába, és a nappali vonatokon kiolvadt zsírt beitták az egymásra terített rongyszőnyegek. Mégis meglepetten sorakoztunk fel, amikor három szekus lépett be az ajtón. Egy civil és két egyenruhás. Vadak voltak és ingerültek, de anyuka bátran elállta a folyosót, betesékelte a nagyszobába, kihúzta a karosszéket, meg sem kérdezve, hogy miért jöttek, leültette őket. Apukát gyorsan kiküldte a konyhába, hogy dobja föl a négy személyes kotyogót megtömve saját pörkölésű babkával. Megkérdezte, hogy isznak-e valamit, de ők határozottan és zord arccal ingatták a fejüket. Azért anyuka hozatott velem egy üveg ROM-ot (vagyis rumot) a boltból. Mire a kávé lefőtt, a rumot már el is takarították az asztalról. Anyukáék nagyon jól tudták, hogy az előző évi igen jólsikerült borunkat ostobaság lenne megkóstoltatni velük, mert rákapnak, aztán min-

dennap eljönnek valamit keresni. Feszesen ültek, mikor az egyik milicista kabátja zsebéből előhúzta a házkutatási parancsot. Fel is emelkedtek, hogy munkához lássanak, de anyuka egyenként a válluknál fogva visszanyomta a székre, és a jó ég tudja honnan, de elővarázsolt egy üveg házi pálinkát. Anyuka merész volt mindig (otthon is ő hordta a nadrágot), de még sohasem láttam ilyen bátornak, hogy a milicistákat a válluknál fogva nyomogassa le a székre. Apalinka felének eltemetése után már beszélgetni kezdtek, apuka társalgott velük románul, mert csak ő volt katona a családból, hogy megtanulja a nyelvüket is. Mire a pálinka elfogyott, a szőnyeg megtelt csikkel, a csipke kávévétel barnállott az asztalon, a parkettán pálinkacseppek világítottak. A szekusok már beérték azzal, hogy az egyik, miután intett, hogy menjek vele, megemelte a kishőbábát a matracokat, megkérdezte, hogy a középső szoba ajtaja miért van zárva, mondtam neki, hogy rossz a kilincs, becsapta a huzat, és bezáródott. Mikor elmentek, anyukáék csak akkor mertek elfehéredni, remegő lábbal a kanapéra ülni, és áldani a jóakaratot, az isteni szerencsét, az én találékonyágomat, hogy a középső szobában nem emelték meg az ágybetétet, mert alatta tartottuk azt a sok cérnát meg fonalat, amit apuka a munkahelyéről, a cérnagyárból mentett (abban az időben mentett mindenki mindent, amit tudott az állam vagyonából).

Apuka is nagyon büszke volt a találékonyágára, amiért most majdnem börtönbe került, s ezt a jelenetet, ahogy kitaposta a feketézésre az utat, szűk körben többször elő is adta. Egyszer jött ki a gyárkapun a nyolc óra leteltével, a portásfülkét feltűnően messze elkerülte, az ágak hegyét nézte, és furakodott a munkások között, mintha minél hamarabb a kapun kívül akarna már lenni, a portás ezt kiszúrta, két ugrással mellette termett, és mindenki szeme láttára azzal a lendülettel bele is markolt a táská fenekébe, apuka meg nem szólt neki, hogy egy sündisznót visz haza a kisfiának, nem is tudott szólni, akkorát ordított a portás. Attól a naptól kezdve nyugodtan hozta haza a kínai gyapotból készült fonalat, cérnát, miegymást, senki nem nézett többet a táskájába.

A majdnem rosszul végződött eset után egy nappal a lesötétített szobában épp kényelmesen elhelyezkedtem a délutáni horpasztáshoz, mikor szólt a csengő. Ki a franc jön ilyenkor, hogy a bánat vinné el, gondoltam. Még inkább azt gondoltam, mikor megláttam a tányérsapkát. Biztos jól érezték magukat, és visszajöttek. Már

nem kellett elővennem a találékonyágomat, nem is féltem, mert a cérnát az ágy alól eltüntettük még előző este. Nyitottam az ajtót, és nagyon kellemes meglepetésként apai nagybátyám érkezett meg Brassóból, ahol volt a bünygyi osztály vezetője. Csók, ölelés, rögtön vidám hangulat kerekedett a lakásban. Nekem az egészről annyi jutott, hogy le a pincébe egy üres üveggel, fel a pincéből egy tele üveggel. Akkor egyszer sajnáltam, hogy nem liftes házban lakunk (egyébként nem, mert a tízemeletes házak lakói többet ültek beszorulva a liftben, mint a fürdőkádban). Apuka és István bátyám (fiatalon is híres mulatók voltak) gyorsan dalra fakadtak, az ablakok is kicsit rezegtek tőlük, én kísérem őket opálvörös fényezésű tangóharmonikámon, mert zenélni nagyon szerettem. Nem is volt semmi baj egészen addig, míg anyuka meg nem érkezett a munkából. A reggel korán felrakott új asztali csipke borban úszott, a csikkek még füstölögtek a buklészőnyegen, ráadásul István bátyám még a cipőjét se vette le, ez anyukát annyira felbosszantotta (talán az előző nap miatt még allergiás is lett az egyenruhára), hogy torkát cseppet sem kímélve kitakarodásra szólította fel mindkettőjüket. Apukának ultimátumot adott, hogy vagy Ő, vagy ÉN, persze apuka Őt választotta, mégiscsak jobban tudott mulatni István bátyámmal, mint anyukával, de még mielőtt kiléptek volna, István bátyám merészen szembe állt anyukával (nem kellett volna) és ezt mondta:

— Én a brassói milícia bünygyi osztályának a vezetője vagyok (a vállán fénylő csillagjaira mutatott), nekem nem parancsol senki!

Erre anyuka agyvíze felforr, levette István bátyám kerek sapkáját, a kezébe adta, jobb kezével egy hatalmas pofont húzott le neki, és azt válaszolta:

— Lehet, hogy maga a brassói milícia bünygyi osztályának a vezetője, de az én házamban vendég, ettől a perctől kezdve az se! — egyik kezével gesztikulált, a másikkal már nyitotta is az ajtót. István bátyám intett, hogy menjek én is, a lépcsőházban a kezembe nyomott egy csomó gyűrött százelejest, és elküldött, hogy kerítsék nekik hintót, de rögtön, addig ők apukával lemennek a pincébe. Én szalagáltam keresztül-kasul a városban, sehol egy hintó, de még egy szekér se. Ismerőseket kérdeztem, röhögtek, hogy én a Daciák aranykorában hintót keresek. Nem mertem hintó nélkül visszamenni. Egyetlen egyet mégissikerült véletlenül felkutatnom. Fekete volt, üvegezett, gyönyörű kovácsoltvas kerettel, négy fekete csődör húzta, méltóságtel-

jesen fordult be a református temető kapuján.

Átfurakodtam a gyásznépen, felmásltam a kocsihoz, hogy lenne még egy fuvar, milyen fuvar, érdeklődött, mondtam neki, hogy ne valagászdódjon, tartsa a markát. Oda is tartotta, de mennyire csillogott a szeme, mikor gyűrte a zsebébe a sok pénzt. Úgy örült, hogy majdnem behajtott a sírgödörbe. Temetés után a Béke utca kettő elé jöjjen, azon az ablakon, ahonnan nótásod jön ki, kopogtasson, sügtam neki. Biztos voltam benne, hogy eljön, akkortájt nem ment neki se fényesen. Mintha a jegyrendszer szívóssá tette volna az embereket, egyre kevesebben halak meg, s ez csőd szélére sodorta a halottszállító embert.

Az ember jött is, megkocogtatta az ostornyéllal az ablakot, megemelte a kalapját, apukáék kitámolyogtak a lépcsőház elé.

— Irány Szenttamás! — kiáltott István bátyám, és hátratolta szemébe csúszott sapkáját. Beültünk a fekete hintóba, a kocsi ránc csukta az ajtót, én rázendítettem az opálvörös harmonikámon, apukáék meg énekeltek, hogy mához egy hétre már nem lesz itt, elvisz a gyorsvonat engemet is, gyors vonat, sebes vonat valahol megáll, ha megáll (ezt már dagadó homlokerekekkel üvöltötték), nyújtom a jobb kezem, szerencsés babám (ezt meg már hörögtek, annyira benyaltak).

Ki akartak szállni pisálni, de belülről nem volt kilincs az üvegkalitkán. Verni kezdtük az üveg oldalát, hogy nyissák ki. A kocsi-sunk mondta, hogy ebből a hintóból még senki se szállt ki pisilni, még levegőzni is elég ritkán szoktak. Szerencsére, mire a levegő elfogyott, mindig megálltunk pisálni. A Szejkenél letértünk az aszfaltútról, akkor én hanyatt feküdtem, mert a döcögős úton mindig a billentyűk mellé nyúltam és hamisan játszottam. Az a hintó nem volt hosszú, göcsörtös utakra tervezve, akkorákat döccent, hogy apukáék az egyik oldalról a másikra höngörödték. Akocsishangja halkan szűrődött be, pedig a fejmozgásából ítélve hangosan kiabálhatott, talán éppen minket szidott, vagy magát, hogy minek vállalkozott erre az útra. Már messziről kiszúrták a falubeliek, hogy halottaskocsi ereszkedik le a lejtőn, mert a kocsihangja mellett halk harangzó szűrődött be az üveg mögé. Az első épület, amit elértünk, a templom volt, a pap a kapuban készen állt a halott fogadására, meredt szemekkel nézett minket, de apukáékat nem érdekelte sem a pap, sem a régen látott szülőfalu, csak az, hogy a nótásor ne szakadjon meg, én pedig hegyeztem a fületem, hogy kísérni tudjam. Az emberek kiálltak a

tornácra, és döbbsen néztek. Apai nagyanyámék, akik egy fedél alatt éltek az élelmes nagybátyámmal és családjával, amikor meglátták a hintót, nem tudták hirtelen, hogy hozott-e valakit vagy vinni akar, kit akar vinni, vagy csak nem találják a temető bejáratát. Minden eshetőségre felkészülve végignézték magukon, családtagjaikon, örömmel vették tudomásul, hogy mindenki él, jól van, megnyugodtak, mikor a kocsis leszállt, kinyitotta az ajtót, és az én korhely István bátyám mászott ki belőle, utána meg a szintén korhely apuka, aztán meg én is lekászálódtem az én kis tangóharmonikámmal. Csárdást! — kiáltotta István bátyám, ahogy a lába megérintette az anyaföldet. Én húzni kezdtem, s ők tánclepésben mentek be a kapun. István bátyám elkapta a nagynénikémet, apuka a lányát, a Terát, és táncra szökkentek, úgy, hogy ropogott a tornác a talpuk alatt, és rezegtek a szőlőfürtök a venyigén.

Már érkezésünkkor olyan tömény zsírszag csapott meg, hogy majd kifordult a belem, az egész utcát megtöltötte, mintha a falut is egy zsírszagú köpennyel terítették volna le, úgy lebegett a házak felett. Hallani lehetett, hogy serceg a hár. Épp akkor olvasztották ki azt a sok zsírnak valót, amit Temesvárról cipeltek haza. Egy húszliteres bödön forró zsírt vittek be a tiszta szobába fagyni. Bort hoztak, pálinkát is. Estére csontreszég lett apuka is, István bátyám is, de még az apai nagybátyám is. Elterültek a tornácra, négykézláb mászkáltak, mint a disznók, még rőfögtek is. Az asszonyok apai nagybátyámat az ágyba cipelték, apukát a lócára húzták, István bátyámat a rangját megillető tisztaszobába támogaták, engem a szomszéd szobába a gyerekek közé csaptak.

Éjszaka csordogálásra ébredtem. Azt hittem, esik. Mint másnap kiderült, nem esett. Reggel sikoltás oltotta ki az álmot a szememből. Anyai nagynéném elájult. Kora reggel, mikor még mindenki aludt, beosont a tisztaszobába, hogy a reggeli tojásrántottához friss zsírt hozzon, de amikor belevágta volna a kanál élet zsírba, meglátta a tetején a sárga levét, és kirúgta a lábát maga alól. Az én István bátyám, aki Brassóban angol vécehez szokott, később bevallotta, azt álmodta, hogy otthon van, kimegy a fürdőszobába, felnyitja a tetőt, és pisálni kezd.

Reggeli nélkül kellett távoznunk, megbomlott a jó rokoni kapcsolat is, apukáék egymás mellett poroszkáltak az úton, én szomorú nótákat húztam, ők néha füttyültek hozzá.

MUSZKA SÁNDOR

Idegen éjszakák

Bécsbe és férjhez
S mind ablakom előtt
Vonulnak sorra
A régi lányok el.

Hajnalodott már
Talán úgy öt körül
Torkolatfények
Zárták az éjt.

Vörös színekre
Sárgák vártak
S fejükre évek
Szürkéje hullt.

Ki lesz
Ki szól ha jössz
Ki térít utadról
Lelked ki bírja el
A hajnal ha jön.

S oldódni kéne tán
Zúgó vizekbe
Lombokba tájba
Költözni át.

Szikkadt mezőktől
kábultan éltem
S vizekre szálltam
Bár szerencsém elhagyott.

S láttam tolongni
Távolba' népeket
Nem hívott egy sem
Öböl se várt.

Mint aki elment
Nagyon messze
Mint kit vizek
Csábítanak
Mint aki hajóra készül
Szállni
Hogyha lemegy a nap.

Messzi tájakról
Jöttem hozzád el
S úgy állok itt most
Emlékeim közt
Mint kinek barmát
Vadak falták föl
S elvitték házát
A megáradt folyók.

Utam felén itt
Hajótöröttek
S e sziget min állok
Süllyed s én süllyedek.

Nyár volt szerelmem
Miránk az ősz tapadt.

Csodák forrása
Ott ült szerényen
Beteg szívére
Nem fért rá két keze.

Ne félj nem hagylak itt
Magadra túl nehéz
E szélvédte partot
Nem hagyjuk el.

Túl hosszú útra
Hívótál szerelmem
S bárkám a partot
E nagy éjben nem leli.

A várost hol éltél
Az utcát a házat
S mindent eladtál
Mindazt mit el lehet.

Merre mondd vándor
Nem takar már az éj
Utadra fény hullt
Emészti lépteid.

Válassz magadnak
Istent s imádkozz
A harangok régtől
Hallgatnak már.

Uram nem értelek
Csöndödben nincs beszéd
Asszonyom hallgat
Rám néz nagyon fél.

Föl, föl, föl, föl
Katonák jönnek
Föl, föl, föl, föl
Ágyúk dörögnek
Föl, föl, föl, föl
Elhullnak sorra
Föl, föl, föl, föl
Arccal a porba.

Verset ha írnek
A legszebbet írnám
Forró szerelmet
Viruló nyárt
Jaj mert az ősz ma
Szívemre támadt
S beteg színeit
Most küldi rám.

Árnyak a fényben
Nincs hová bújnod
Vigyázd a sziklát
Lehet hogy él.

Kertednek mélyén
Szellő ha bujkál
Vigyázd a sziklát
Lehet hogy él.

Alszik a komp, kikötötték
Benne hallgat a sötétség
Fura-ura.

Őszi éjeken
Az eső ha rákezd
szeretnél olykor
Asszonyt ölelni.

A szél zúg csupán még
Valahol messze kint

A szél zúg csupán még
Valahol messze kint.

Magadra jössz majd
Szemközt a fényvel
S veled az évek
Árnyéka jön.

Összetört órák
Nesztelen fények
Csöndet riasztó
Lassuló szfo.

Látod szerelmem
A vonat ma késve jön
Időnknek állni kell.

Van elég tintád
Papírod tollad
Van elég álmod
Túlélsz egy háborút.

Ennyi volt kérem
Néhány kalapban
Nyakkendő palca
Elcserélt tű.

Most kéne nyíltni
Minden tudásnak
Most kéne lélek
Támadni föl.

Péter kakasra ébred
És csőre tölt.

Az esőnek végül
Mégis csak hullni kell
S számolnád hogy van ez
Későre jár.

Járásra lába nincs
Karja lecsüng fagyott
Mélyen magába néz
Növeszti ... szárnyait.

A hajnalt
A várost
A körúti fákat
Te sem tudod már
Nem tudom miért vagy itt.

Kedd van
Dél van
Nem vagyok részeg
Fekszem az ágyon
A repedés néz.

JANCSÓ MIKLÓS

A proletárok megszületése

(Részlet A proletárok jelentősége a kor dramaturgiájában című tanulmányból)

"Minden irodalmi műfaj a lángész és a körülmények találkozásából születik."¹

Csiky Gergely nem volt lángész (milyen tág ez a fogalom), de felismerte kitűnő érzékel és meglepő váratlansággal, hogy a színháznak és a közönségnek egy új irodalmi műfajra, egy olyan irodalmi-drámai műfajra van szüksége, amelyben a színház jóvoltából a közönség saját sorsát, vagy annak valós, netán valószínű ábrázolását láthatja.

Mégis mi, vagy mik válthatták ki az újromantikus Csikyból, hogy minden átmenet nélkül, szinte kész technikai formában meseteri szinten megalkossa az új műfajt, a társadalmi drámát?

Párizs és A proletárok két elválaszthatatlan fogalom a mű létrejöttében.

Csiky 1878 decemberében érkezik Párizsba 1879 áprilisában utazik haza Budapestre.

"Írói tevékenységem azzal kezdődött, hogy Párizsba utaztam, pár hónapig időztem ott, minden nap színházba mentem s a franciákat az utcán tanulmányoztam."²

Párizs ott él, tanulmányozza az embereket és minden este színházba megy. Megtekinti színpadon Émile Zola "Assomoir" ("A pálinka") című művét. (A regényváltozat magyar címe: "A patkányfogó".)

Idézem a Csikyvel foglalkozók által sokat idézett Csiky nyilatkozatot: "... a néző pedig fellázadt érzéssel távozik a színházból..."³ Ugyan miért 'lázad' a néző? Mert a látottak hatottak rá. Ami meghatározó Csiky dramaturgiájában: hatni akar, közönséget akar, elfogadtatni mondanivalóját nézővel, olvasóval. Már pedig ez az elfogadtatás csak úgy lehetséges, ha a színmű, regény, elbeszélés, monológ, prologus, vers (Csiky műfajai) hatnak a befogadóra.

A naturalizmus pedig —jóllehet Csiky nem mindenben fogadja el ezt a műfajt — kétségtelenül hatott rá. Hatott rettenetes igazságával. Nem véletlen, hogy a színműnek, az "Assomoir"-nak, óriási sikere volt a párizsi Ambigu Színházban.

Az idézet folytatása: "... s elkeseredését (már ti. a nézőnek J. M.) éppen nem enyhíti az a reflexió, hogy az életben valósággal így történik, s az, amit maga előtt látott nem egyéb, mint a csupasz élet..."⁴

Mielőtt az idézetet folytatnám, nézzük meg, milyen is lehetett ez az előadása az "Assomoir"-nak, amelynek olyan fantasztikus hatása volt egész Franciaországban, mint kevés más színműnek, és amely annyira "elkeserítette" a nézőt. A "Patkányfogó" valóban hatott. A regény előszavában mondja Émile Zola: "... Igazmondó mű ez, az első olyan regény a népről, amely nem hazudik és amelynek valóságsgaza van."⁵ "Igazmondó mű". Nem hazudik, nem képzelet szüleménye. Valóságot ábrázol. Tényeiben, témájában, jellemében, helyszíneiben, emberi kapcsolataiban, nyelvezetében. Ami mégis szokatlan: a forma. A szókimondás és a tények ábrázolásának módja. Az írónak van bátorsága következetesen és reálisan bemutatni az alkohol szörnyű pusztítását egy munkáscsalád életének ábrázolásával. De

nem csak Gervaise és Coupeau szörnyű sorsa az, ami megráz: talán még rettenetesebb a kis Lolie tragédiája. Az italtól meghülyült apa, Bijard, naponta ostorral veri az alig tíz esztendő körüli csupa csont és bőr kislányt. És a gyermek tűr és csak apjáért aggódik, mindenek ellenére szereti. Egy kis szent, az alkoholizmus mártírja, akit az apja a szó szoros értelmében meggyilkol. Illetve nem is ő gyilkol, hanem a pálinka öl, megöli Coupeau-t és végül Gervais-t. Hogy a részeg Bazongé apó (ugyan miért ne lenne ő is az alkohol rabja?) koporsóba, a "szegények ládájába" tegye Gervais-t és két csuklás között elmondhassa a rövid halotti beszédet: "Neked már jó. Szundizzál, kicsikém."

"A színpadnak nem az a feladata, hogy felláztson és elkeserítsen, hanem, hogy fölemeljen és megneemesítsen, s ezt csak az eszményi szép feltüntetése által éri el, nem pedig ha átveszi a fegyházak és kórházi bonctermek szerepét, s az erkölcsi és anyagi rútat a maga meztelenségében mutatja kibékítés, jóvátétel és megnyugtatás nélkül."⁶

Érdemes a sokat idézett, Csiky ars poeticának is beillő megállapításán eltűnődni: mennyire tartotta be ő munkássága során a művészet-színpad feladatáról vallott gondolatait.

De vitatkozzunk Csikyvel: fontos-e a kibékítés, a jóvátétel és főleg a megnyugtatás? Hiszen bevallott vagy be nem vallott francia mesterei másként fogalmazzák meg a színjáték feladatát: ifj. Dumas például a "Diana Lys" című darabja kapcsán így vall arról: "... A művészetnek, főként a színháznak az a feladata, hogy megneemesítse a dolgozó osztályok erkölcsét... Az igazi szenvedély — bármilyen szenvedély megrendülést vált ki, ha a dráma nyelve szép, ha sodrásra erős; az pedig többet ér, mint a világ összes tirádája együttvéve... és igenis nagymértékben erkölcsnevelő hatású, mert lelke mélyéig felkavarja a nézőt, arra készteti, hogy magába szálljon..."

A cél, látjuk, mindkét írónál azonos: erkölcsnevelés úgy, hogy felkavarja a nézőt, vallja ifj. Dumas, míg Csiky ugyanezt az eszményi szép felmutatásával szeretné megvalósítani.

Újra vitatkozni lehetne Csikyvel: ugyanis A proletároknak, ha nem is bonctani alapos-sággal és látvánnyal, de ugyanezt teszi, amit Dumas fils vall: felrázza a nézőt. Hiszen a darab —meglátjuk majd rövidesen a fogadtatását — pontosan a felrázással, kimondott igazságával, társadalom-ábrázolásával, azon belül az új, színpadon nem látott jellemek bemutatásával hatott.

Furcsa módon itt találkozunk akarva-nem akarva Csiky Zolával. Zola bemutatott valami olyant az "Assomoir"-ban, amit még sem tartalmaz, de főleg ilyen formában sem mutattak be előtte. Igaz, a naturalizmus 'vad' (vad?) vagy a realizmus módszerével (ugyanhol a meghúzható határ a naturalizmus vége és a realizmus kezdete között). Csiky ugyanezt teszi A proletároknak: bemutat valamit, egy társadalmiszeletet, amit előtte senki sem tett. És az ő módszere realiztikus. Vagy merjük kimondani, néha naturalista.

A magyar társadalmi drámát, amit Csiky teremtett meg, Párizsban köszönhetjük. Ha

meg lehet fejteni az alkotó alkotás-útját, valahol a párizsi út körül kell keresni A proletárok megírásának kiváltó okait. Párizsi útja Csikynek "... véget vetett tehetsége vajúdsának".⁸

Igen. Párizsi élményei azok, amelyek szándékában megerősítették a drámaíró Csiky. "Ott ébredt annak tudatára, hogy a társadalmi dráma iránya felel meg legjobban az ő írói tehetségének s hazatérve legelső darabja már teljesen e genre-ben íródott."⁹

"Magát hozta haza..." Párizsból fogalmazza meg kitűnően és találóan Rákosi Jenő, a pályatárs Csikyról. De vajon az alkotó megtalálja-e végleg magát? Hiszen az alkotás egy folytonosan változó, megfigyeléstől, megéléstől stb. irányított folyamat, és ugyan kinek lenne bátorsága (beleértve ide magát az alkotót is) elmondani: megtaláltam magam, a végleges éneket.

Mégis igaz és elfogadható Rákosi megállapítása. Pedig Csiky a későbbiek során (a pár év alatt, ami még megadatott neki) más színjátéktípusokkal is próbálkozik. Sikerrel.

De ez most nem tartozik pillanatnyi témánkhoz.

"Nem a francia modern dráma szubtilitásai, finomsága és felületessége, hanem az angol színmű mélysége, darabossága, súlya és nehéz járása jelentkezik nála."¹⁰

Janovics költői megfogalmazása, nem tudom, mennyire igaz. Hiszen Csiky maga akarta elkerülni a "darabosságot", láttuk ars poeticájában, amit Janovics erényként ír fel a társadalmi dráma megteremtőjének. Úgy érzem, Csiky inkább mondanivalójában "darabos kemény", semmint formájában. Könnyedén is lehet szörnyűségeket felmutatni.

Egy tény mindenképpen tény marad: Csiky a naturalizmus hatásától nem fog — talán nem is akar — színpadi munkáiban sem megszabadulni. "... biztosak lehetünk abban, hogy a figyelemre méltított irányzat és téma előbb-utóbb fel fog bukkanni munkásságában."¹¹ —írja kitűnő tanulmányában Darvay Nagy Adrienne.

"Élete rövid útvonal, melynek középpontja Budapest, két végpontja pedig Temesvár és Párizs; mert a temesvári pap elment "se franciser" Párizsba, a művészetek és a kultúra, az élet középpontjába és aztán hazajött Budapestre, ahol franciásan realiztikus irány úttörője lett."¹²

Csárpár Margit "Csiky Gergely és a franciák" című tanulmányában összeveti A proletárok hőseit, néha helyzeteket, különböző francia színdarabokkal: kimutat számos hasonlóságot is Csiky és a franciák között. Mit látott, láthatott Csiky Gergely a párizsi színpadokon? Csak feltételezni tudunk, áttanulmányozva az ottani és akkori színházi repertoárt. Mit vett át ezekből az előadásokból? Mit dobott el? Nehéz az alkotó-alkotás folyamatát-titkát akár nem is filológiai pontossági igénnyel is követni. Hiszen nemegyszer maga az alkotó sincs tisztában ezzel a folyamattal. Nemcsak a zseni, a jó író titka is megfellelhetetlen. Amit nyomon lehet követni, és amiről ki lehet mutatni mit-honnan-miért használt fel az író, arról nem is érdemes kimutatni a kimutathatót, hiszen akkor "receptre" lehet alkotni, és a recept-alkotás nem alkotás.

Csiky egyik fő témája, a "válás", francia téma. Mégis egész életében foglalkoztatja a válás kérdése, és ismerve életét, munkáit, elmondhatjuk: ha nem jár Párizsban, a válás és az azzal járó bonyodalmak és probléma-

megjelenítések akkor is uralkodnának színpadi és nem színpadi munkáiban.

"... A proletárok egy része már künt, Párizsban fródolt..."¹³, mondja Réthi Sarolta ("... A proletárok-at Csíky a hazai világ alapos ismeretében Párizsban írja..."¹⁴, egészíti ki és erősíti meg a Párizs-hatást A proletárok keletkezésében Hegedűs-Kónya). Az író kijelentésének nem mond ellent Csíky vallomása a Bozóthy Márta kapcsán, melynek meséjét már 1879-ben megírta, de befejezéséhez, amely végleges színpadi formáját nehéznek találta: "... nem mertem hozzáfogni és inkább a »Proletárok-at vettem tollam alá..."¹⁵ — mondja.

Hogy mennyire hatott Csíkyre Párizs, ennek megvizsgálásához érdemes visszapillantunk az 1878-as esztendőre. Ekkor kapta meg Csíky az "Ellenállhatatlan" című vígjátékáért a Karácsonyi jutalmat. Amikor Podmaniczky Frigyesnek, a Nemzeti Színház intendánsának tudomására jutott az esemény, no meg az a tény, hogy Csíkynek ez a darabja is "másutt" és nem Magyarországon játszódik, megjegyzi: "... Szép, szép, de Csíkynek másfajta darabot kell írnia. Nekünk társadalmi darabokra van szükségünk. Ha Csíky átlépne e térre, az ő tehetsége új életet teremthetne a színháznál. Rá fogom beszélni, hogy írjon társadalmi drámát..."¹⁶

Mikor Csíky tudomására jutott Podmaniczky kijelentése, megjegyezte: "... Van is magyar társadalom! Újra csak sablonokat, ismert figurákat hozni színpadra, ehhez semmi kedvem! Nem hiszem, hogy én valaha társadalmi darabot írjak!"¹⁷

Fenti kijelentése, túl a társadalmi darabra vonatkozó részleten, nagyon jellemzi Csíkyt és A proletárokat, a majd megírandó darabot.

Sablon: ettől irtózik Csíky, és ezt a veszélyt kerüli el darabjában. Ugyanis a sablonvesztély nagyon fenyegető volt a kor színjátszásában is: a különböző szerepek, szereplők már-már "maguktól" jöttek be a színre. Gondoljunk csak a népszínműre: Tóth Ede és Csepregy Ferenc kellett megjelenjen, hogy sablontalanítsa minden vonatkozásban a népszínművet, aminek egyszerűnek tűnő receptje boldog-boldogtalant és főleg tehetségtelent arra ösztönzött, hogy népszínművet írjon.

Beköszöntött az 1880-as esztendő: A proletárok megszületésének éve. Ahhoz, hogy teljes nagyságában megérthessük A proletárok jelentőségét túl az előző évek dráma-termésén, vizsgáljuk meg, milyen színjátékokat szült az az esztendő, amelyben létrejött a magyar társadalmi dráma 1880. január 23-án, a Nemzeti Színház színpadán.

Nézzük meg részletesen, hogyan elemzi az 1881. március 19-i akadémiai ülésen Heinrich Gusztáv, mint a Teleki József-féle drámai pályázat bíráló bizottságának elnöke, az 1880-as év során beérkezett pályaműveket. A Teleki-jutalmat arra az esztendőre vígjátékra hirdette meg a bizottság.

Mielőtt a beérkezett színművek értékelésének ismertetését elkezdénénk, meg kell jegyeznünk egy jellemző és a pályázat során következetesen vissza-visszatérő jelenséget: a pályázók ebben az esztendőben is még arra sem figyeltek munkájuk beküldésekor, figyelembe vegyék a pályázat műfaji kívánalmát. Ez történt 1880-ban is, a beérkezett 26 darab közül 8 vagy tragédia, vagy bohózat volt. A bohózatot sem lehetett a vígjáték-műfaj követelményeibe sorolni, hiszen a pályázatelvárás hangsúlyozta, hogy a műfaji

tiszteletbentartás kötelező módon meghatározza a színművek részvételét, illetve elutasítását a pályázat-mezőnyről.

A pályabíró bizottság felolvasójának, Heinrich Gusztávnak jutott az a nem hálás feladat, hogy újra kifejtse, akárcsak az előző évek felolvasói, hogy felesleges bátorítani olyan tehetségeket, akik "... a komikumot a badarságban, az élczet a pizsokban, a humort az esetlenségben keresik..." Arról nem is beszélve, hogy a kényszerdíjazott művet a Teleki József díjalapító óhaja szerint 100 aranyat (a 90. paragrafus értelmében) ki kell adni a beérkezett művek legjobbjainak, még akkor is, ha az a legjobb rossz darab. Továbbá a Nemzeti Színháznak be is kell mutatni a díjazott művet.

"... A pályázók legnagyobb része nem is sejtí, mi a vígjáték, miben áll a komikum, melyek a színpad igényei..." — mondta a felolvasó. Általában a választott darab tárgya elcsépett, a jellemzéshez nem értenek a szerzők, "... a hol társadalmi problémába fognak, sem a problémát kellőleg kifejtteni, sem a cselekményben feltüntetni nem tudják..." A főcselekménynek nincs sok, vagy egyáltalán nincs köze a központi problémához.

"... Majd Szigligeti, majd Csíky Gergely, majd Kotzebue alakjaira bukkanunk, mégpedig egyszerű másolásban..."

A vígjátéki eszközök ismeretével is baj van: egyrészt vagy alig ismerik azokat a szerzők, vagy ha ismerik, minden eredetiség nélkül alkalmazzák azokat.

A Teleki József pályázat 88. paragrafusa értelmében kötelező vígjátéknál a verses forma. Minő versek ezek — sóhajt keserveset a felolvasó. Tegyük hozzá sietve: joggal, hiszen nemsokára megtekintjük a beérkezett pályamunkák jellemzését, címekre és művekre külön-külön lebontva.

"... A darabok nyelve, stílusa, itt-ott magyarsága is nagyon kifogásos, néha minden kritikán alul van..." — jegyzi meg Heinrich Gusztáv, majd panaszosan felsóhajt: "... És milyen kín az ilyen versek olvasása...", "... Rhythusra pedig nyomára is alig akad az érdeklődő..." — jellemez tovább a felolvasó, majd kijelenti, nem egy darab egyszerűen "merénylet" minden ellen, ami jóízű, irodalom stb. A beküldött pályaművek nyelvezetét láttuk, ezzel teljesen harmóniában áll a drámatechnikájuk: gyakoriak például az indokolatlan, sűrű színváltozások.

A 3-as számú, "A gyűrű" című pályamunkában az I. felvonásban hét, a II. felvonásban nyolc, a III. felvonásban pedig tíz színváltozás van. Ez összesen huszonöt változás. A bíráló bizottság egyik művész tagja, hiába, a színészek és a színházi emberek gyakorlatiasabbak, kiszámította, hogy egy színváltozás 4 perc. Ezek szerint csak a változások ideje 100 perc, több mint másfél óra.

A szereplők nyelvi jellemzése is ritka jelenség. A "Király és csapláros" című színműben egy szájjal, a szerző szájával beszélnek (verselése is gyarló). Aprópó: nyelvi jellemzés. A kor dramaturgiája nagyon nagy hangsúlyt fektetett a szereplők nyelvi jellemzésére. Nem véletlen, hogy Egressi Ákos "A színész iskolája" című könyvében utal arra, hogy a színészeknek márpedig ismerniük kell minden nyelvjárást, hogy azt a szerepelvárások értelmében használni is tudják. Természetesen azonban az irodalmi nyelv ismerete a fő beszédtechnikai követelmény

(ne feledjük, 1865-öt írnak, mikor ez elhangzott).

A témaválasztás milyensége kapcsán érdemes odafigyelnünk, mit válaszol a bíráló bizottság a 9. sz. "Új paradicsom" három felvonásos vígjáték szerzőjének, ki is megkérdezi: ha darabja alapeszméje gyengén is van felépítve, méltó-e újabb átdolgozásra. A válasz: "... Nem képzelhető alapeszme, melyet a genialis költő remekül nem tudna feldolgozni s melyet viszont a hivatlan szárnypróbálgató el ne rontana..."

Fenti dramaturgiai igazsághoz csak annyit tennék hozzá: közismert tény, hogy a francia klasszikus dráma hármasszabály-megszorítását Racine zsenialitása éltette oly soká. A zseni szabálymegtartó ereje, vagy a 'szabályban' a korlátokban is nagyot alkotni tudó képessége közismert. Racine bebizonyította azt is: a zseninek nem feltétlenül új formát kell létrehozni önmaga kifejezésére.

Keserűen jegyzi meg a bíráló bizottság képviselője, hogy az említett darabban 156-szor fordul elő az 'oh'. Persze az a sok 'oh' nemcsak a lelki nyavalygásnál szerepel, hanem akkor is, amikor a vers ötlábú kell hogy legyen.

A jó modor és az illemtudás is jelentkezik a 17. századi pályaműben ("A nagymádi kántor"). Itt a szereplők soha nem lépnek úgy a színpadra, hogy meg ne hajtsák magukat és 'jó napot' ne kívánjanak, távozáskor természetesen 'alászlógájával' búcsúznak (nőknek mindig kézsók jár). A nyelvi jellemzésre, illetve annak teljes hiányában is, mint jelenségre jellemző, hogy egy paraszt-asszony az említett darabban a "szerelem labirintájáról" beszél.

A 20. számú pályamű ("Alhikmet") arról nevezetes, hogy a hősnek csak az álma másfél felvonás.

A többi darab jellemzéséről nyugodt lélekkel lemondhatunk. Nos, röviden ennyi volt a Teleki József-féle pályázatra beérkezett színjátékok dramaturgiai értékelése. Viszont a bemutatott színművek, gondolok itt az 1879-80-as évadban bemutatott külföldi és magyar szerzők munkáira, komoly irodalmi és esztétikai értéket képviseltek.

A proletárok jelentősége a kor dramaturgiájában

A proletárok jelentőségének megvizsgálásához tartottam szükségesnek a színmű részletes elemzését. A proletárok jelentősége, értéke magában a színműben, annak szerkesztésében, szerkesztésében, témájában, cselekménybonyolításában, jellemábrázolásában, helyszínmegválasztásában, kidolgozásában, nyelvezetében stb. lelhető fel.

Amíg a kor költői "... idegen kincésök szolgai nyomában járnak" (...) addig Csíky A proletárokkal az otthoni "aranybányákból" merítette darabjának témáját, helyszínét, jelmezeit, konfliktusait.

Amíg a színműírók "a nyugoti romantikus vígjátéknak feltámasztására pazarolnak időt és tehetséget, majd a modern francia komédiának tragikomikus hangját, kétes világnézetét, távoli összeütközéseit, idegen eszméit törekszenek átültetni, ismét a párizsi szalonélet tükrözésében keresik a magyar vígjáték nemesebb feladatát"¹⁸, addig Csíky megteremtí a magyar társadalmi drámát, átveve a francia drámatechnikából azokat az eszközöket, melyek segítségével magyar

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>> folytatás a 15. oldalról

helyszínen magyar jellemek magyar társadalmi problémákat állítanak színpadra. Bebizonyítja, hogy a magyar dramaturgia egyetlen helyes céliránya megteremteni az eredeti magyar drámát, nem pedig a külföldi téma, helyszín stb. szolgai átültetése, netán primitív "magyarosítása".

Így bátorító lendületet ad a kortárs magyar drámaíróknak, jó példával járva előttük: íme, sikerre lehet vinni nemcsak a francia minták kínosan időszerűsített és magyar viszonyokra erőltetett sablonjait, melyek sikere meg se közelítette, közelíthette *A proletárok* sikerét, hiszen ezért is harcolt Paulay: az eredeti színműirodalom megteremtéséért, abban látva a Nemzeti Színház erkölcsi és anyagi sikerének garanciáját, hanem elsősorban a magyar társadalmi viszonyok, társadalmi típusok színszerű ábrázolása az, ami feladata a drámaírónak. Ezt bizonyították a színházi statisztikák, előadás-, nézőszám és bevétel. (*A proletárok* az évek során 88 előadást ért meg a Nemzeti Színházban, ami akkor fantasztikus előadásszámnak számított.)

"Az igazi magyar közép és felsőbb osztály képét, típusait, gyarlóságait, hangját, mely módosulva bár, de bizonyos hagyományok uralma alatt minden sajátossággal együtt megvan, hiába keressük modern színpadunkon."¹⁹

Ezt a magyar "sajátosságot" ábrázolta Csíky a Nemzeti Színház színpadán. Ezek a hiányolt "magyar közép és felsőbb osztály" típusok léptek színpadra 1880. jan. 23-án este 7-kor a Nemzeti színpadára, hogy aztán átvegyék az újromantika hőseinek szerepét, emberi és művészi igazságokat állítva a kiagyalt, valószerűtlen színpadi igazságok helyére.

Harsányi Kálmán megállapítja, hogy Csíky Gergely volt az első magyar író, aki a magyar középosztály dédelgetett és megbocsátóan ábrázolt "léháiról" letörölte "a megvesztegető kedvesség hamvát." "Es ez sokkal nagyobb lépés volt, mint amekkorának Csíky Gergely idejében látszott".²⁰

Hogy a kor kritikussai és nézői mennyire ismerték fel a *A proletárok* jelentőségét, láttuk. Természetesnek tűnik, hogy az ünneplő vagy csak elismerő értékelések között fenn tartások is helyet kaptak.

Sebestyén Károly elismeri, hogy *A proletárok* a maga idejében forradalmi tett volt.²¹

De hozzátesszi harminc év múlva a bemutatón: "Ránk nézve ez alig érthető emlék: amennyire mást értünk mi ma modern társadalmi dráma alatt, ép annyira mást értünk mi ma proletárok alatt. Csíky több mint két évtizeden át diktátora volt a Nemzeti Színháznak, sőt a magyar drámának."²²

Felesleges vitába szállni Sebestyén Károly állításával.

Szász Károly teljes mértékben elismeri és felismeri Csíky jelentőségét a kor színműirodalmában. "(...) megalapítója lett irodalmunkban a középfajú társadalmi színműnek (...), újabb nevezetes fejlődési fokra emelte a magyar drámairodalmat."²³

Ez Csíky Gergely elévülhetetlen érdeme. Teljes dramaturgiájának elemzése nem tartozik ehhez a témához. Úgy érzem, *A proletárok* értékelése annak szemiotikai vizsgálatával megtörtént. Mégis szólnom kell a drámaíró Csíky Gergely kapcsán a szerepíró Csíkyról.

A szerepíró Csíky külön fejezetet érdemel. Hiszen sikerének titka szerepeiben is fellelhető. Regényhősei megformálásakor is már jelentkezik a szerepíró, a szerepekben gondolkodó Csíky: azért is olyan olvasmányosak még ma is prózai munkái. Regényhőseit szinte színpadon látjuk mozogni, élni, cselekedni. Talán szándékos ez a tény, talán a még nem kialakult drámában és szerepekben gondolkodó Csíky írói stílusát már a jövőbeni drámaíró képessége vezette egy más műfaj művelésénél? Ki tudja.

Csíky Gergely *A proletárok* bemutatásával teljesítette azt a színműírói feladatot a magyar társadalmi dráma színjáték-típusainak megalkotásával, amit minden idők minden színjátszásának feladataként Shakespeare fogalmazott meg a Hamletben, "melynek feladata most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson mintegy a természetnek, hogy felmutassa az erénynek önmagát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát."²⁴

A proletárok sikeréhez még hozzájárult valami: a körülmények szerencsés találkozása. Gombos Gyula gondolatait idézem.

"Hiába a legremekebb író, ha a színház és a nézők a lényegtelen és alkalmat tudja megragadni benne, s hiába a legigényesebb kritika, ha a közönség a maga pacsuili igényével ül be a színházba. Amíg nem jön egy nemzedék, melynek színházi direktora, színésze, írója, kritikus és közönsége nem ugyanabban a lelki és művészi ábécében gondolkodik és él, sohasem lesz nálunk nagy és igazi színházi kultúra."²⁵

Ahhoz, hogy ez az együttgondolkodás megtörténhessen mindenekelőtt eredeti dramaturgia szükséges. És annak magas szintű művelése. És mert Csíky megteremtette a magyar társadalmi drámát, létrejöhetett az, amit Paulay is akart "a nagy és igazi színházi kultúra". Hogy mennyire igaz Gombos megállapítása, bizonyítja az 1925. okt. 16-án "felújított" *A proletárok* fogadtatása.

1925-ben már más előadásbeli és értelmezési elvárásokat remélt Harsányi Kálmán az előadástól. Ami azonban nem jött létre. Talán ezért sem hatott a mű a közönségre. De az is lehet, 1925-ben már a Csíky társadalombírála nem hatott, hathatott úgy, mint korábban. Hiszen az a társadalom, amit ő bírált, már nem volt. Vagy nem olyan formában volt, mint Csíky korában.

Megváltozott idők megváltozott társadalmának megváltozott közönsége más formában igényelte *A proletárok*at.

De nem úgy kapta ezt meg, amint szeretne volna.

Ez a tény azonban semmit sem von le *A proletárok* jelentőségéből.

Ma is érdekes, aktuális előadást lehetne színre hozni a darabból. Általában: a Csíky dramaturgiája nem érdemi meg a méltánytalan felejtést. Ahogy azt joggal megállapítja Hegedűs Géza Csíky Gergely-monográfiájában. Saját korában vitathatatlan sikere volt. Déclasse címen játsszák Párizsban a 80-as években. 1889-ben Prágában is bemutatják, lefordítják német és dán nyelvre stb. stb. De később is játsszák, Békési István átdolgozásában. *Ingyenélők* cím alatt rengeteg előadást megér mint szatirikus színjáték 1950-ben, Szegeden *Mákvirágok* cím alatt mutatták be stb. *A proletárok* utóélete nem tartozik a témá-

hoz, csak jelezni akartam: 1880 után is sokszor játszották.

Időszerű lenne ma Csíky Gergely? Vagy néhány színműve? Szándékosan nyitva hagyom, és a nem ide tartozó kérdésre Voinovich Géza gondolatával válaszolok: "A sok mindenféle feladat közt, melyeket az egyes költők az utókorra hagynak, alig lehet szomorúbb tiszt a népszerűségek átvizsgálásánál. (...) Méltánytalanság, kiszólítani az írók kortársai közül, a kiknek érzései és gondolatai keringtek benne, s számon kérni tőle, hogy van-e mondani-valója egy száz évvel utána élő nemzedék számára is? (...) Az utólagos kritika kevés hírnevet hagy érintetlenül, s rendkívül ritka az olyan művész vagy író, a ki a maga korában nagy népszerűséget élvezett, s dicsőségén holta után sem esett volna csorba hosszú időnkig".²⁶

Jegyzetek

- André Maurois: A három Dumas, Budapest, 1967-1796.
- Pesti Hírlap, 1883. évfolyam 46. szám
- Fővárosi Lapok, 1879. május 18. 137. lap
- Fővárosi Lapok, 1879. május 18. 137. lap
- Émile Zola: A patkányfogó, Budapest, 1961. 8. lap
- Fővárosi Lapok, 1879. május 18. 137. lap
- André Maurois: A három Dumas, Budapest, 1967. 313. lap
- Volenszky Béla: Csíky Gergely társadalmi drámái, Budapest, 1917. 9. lap
- Budapesti Hírlap, 1891. 320. szám
- Janovics Jenő: Csíky Gergely élete és művei, Budapest, 2. kötet, 1902. 8. lap
- Darvay Nagy Adrienne: Itt állunk meggyötörve. Színháztudományi Szemle, 29, 1992. 85. lap
- Gáspár Margit: Csíky Gergely és a franciák. Debrecen, 1928. 2. lap
- Dr. Réthi Sarolta: A proletárok. Színháztudományi Szemle, 8. szám 1981. 17. lap
- Hegedűs Géza—Kónya Judit: Magyar dráma útja, Budapest, 1964. 135. lap
- Pesti Hírlap, 1883. február 24.
- Dr. Réthi Sarolta: A proletárok. Színháztudományi Szemle, 8. szám 1981. 15. lap
- Dr. Réthi Sarolta: A proletárok. Színháztudományi Szemle, 8. szám 1981. 15. lap
- Beöthy Zolt: Színműírók és színészek, Bp., 1882. 15. lap
- Beöthy Zolt: Színműírók és színészek, Bp., 1882. 16-17. lap
- Harsányi Kálmán: Színházi esték, Bp., 1928. 191. lap
- Dr. Sebestyén Károly: Dramaturgia, Bp., 1919. 293. lap
- Dr. Sebestyén Károly: Dramaturgia, Bp., 1919. 293. lap
- Szász Károly: A magyar dráma története, Bp., 1939. 208. lap
- Shakespeare összes művei, 6. kötet, Bp., 1961. Hamlet, 3. felv. 2. jelenet, 386. lap
- Gombos Gyula: Tükröcserepek, Püski, Bp., 1993. 139. lap
- Scott Walter: Ivanhoe, Bp., 1906. Bevezető Voinovich Géza, 1-2. lap

PATRICK LEIGH

Erdők és vizek között

Talán túl sokáig időztem a hídon. Már sűrűsödtek az árnyak a szlovák és magyar oldalon, és köztük a Duna sápadtan és sebesen csapdosta Esztergom, a régi város partját, ahol meredek domb emeli a bazilikát az alkonyatba. A hatalmas dóm, oszlopkörön nyugodva, a most rövid kongatásokat hallató két Palladio-stílusú harangtoronnyal vigyázza a sötétülő tájon a messze mér-földeket. A rakpart és az érseki palota felé vezető kaptató egyszerre néptelenné vált. A határátkelőhely a híd végén volt, átsiettem hát — Magyarországra. A folyóparttól a nagyszombati tömeg már felkapaszkodott a bazilika tere, sétált a fák között, készülődő csoportokban beszélgetett. Alant, a naplemente utolsó sugaraiba veszték előbb a tetők, majd az erdők, a folyó és a síkság.

Egy barátom írt érdekemben Esztergom polgármesterének, s arra gondoltam, másnap felkeresem. Megkérdeztem hát valakit, hogy hol van a hivatala. Mielőtt azonban magamhoz térhettem volna, meghökkenésemre az illető egyenesen odavitt elébe. Tünneményes öltözkében feszítő méltóságok vették körül. Próbáltam kézzel-lábbal elmagyarázni, hogy én vagyok az a bizonyos világcsavargó, akinek a jöttét jelezték, s ő udvarias zavarban hallgatott. Aztán hirtelen világosság gyúlt a fejében, s néhány szemmel láthatóan humoros szó kíséretében a körülötte álló pazar figurák egyikének gondjaira bízott, majd átsietett a téren, komolyabb kötelességeit teljesítendő. A megbízást mentorom olyan ember arkifejésével nyugtázta, mint aki szórakoztatónak találja feladatát. Nyilván azért esett rá a választás, mert kitűnően beszélt angolul. Díszruhája sötét volt és nagyszerű, görbe kardja hanyagul a hóna alá csapva, bal szemén keret nélküli monokli villog.

Ebben a pillanatban minden tekintet lefelé fordult. Paták csattogása, kantárok csilingelése a polgármestert a bazilika vörös szőnyeggel leterített lépcsőjéhez szólítja. Odasereglik a papság és a gyertyavivők is, szertartásosan. Megáll egy hintó, ajtajában megjelenik a láng-színbe öltözött Monsignor Serédy, Esztergom érseke, Magyarország hercegprímása. Lassan kiszáll, felmutatja pástorgyűrűs kezét a gyülekezetnek, s mindenki féltérde ereszkedik. Kísérte követi a hatalmas templomba, s a polgármester csoportját a sekrestyés a bíborral bevont első padsorokba vezeti. Én elhúzódtam, hogy szerényebb helyet találjak magamnak, de mentorom egy határozott mozdulattal visszatartott. "Innen sokkal jobban látni" — mondotta.

Nagyszombat megtöltötte a roppant katedrális felét, és felismertem a folyóparton látott alakok nagy részét: az ünneplőben feszítő polgárokat, a parasztokat — csizmásan, feketében; a lányokat — színes szoknyában, hímzett ráncos ingvállal, bonyolultan feltűzött hajjal — az imént még lilium-, nárcisz- és boglárka csokrokkal siettek át a hídon. Voltak itt dominikánusok, feketében és fehérben, apácák, itt-ott egy-egy vitézi egyenruha, és a nagy kapuknál sustorgó cigányok, rikító színekben, csipőre tett kézzel várakozva. Nem csodálkoztam volna, ha egyik medvéjük is besétál, megmártja mancsát az egyik gótikus, óriáscsiga-tekervényű

szenteltvíztartóban, és térdet-fejet hajtva keresztet vet.

Milyen más volt a hangulat a tegnapelőtti, kísérteties zsolozsmán, mikor egymás után oltották ki a gyertyákat, míg nem teljes sötétség töltötte meg a kis szlovák templomot! Itt fényárban úszott az egész hatalmas székesegyház, minden kápolnában új kánóc-konstellációk lebegtek, a kórus-részben égett a nagy húsvéti gyertya, és hunyorgás nélkül sziporkáztak a csillagok a főoltár körül lándzsa-magasan sorakozó gyertyák csúcsán. A skarláttal bevont első soroktól tekintve maga a bazilika, az egyházi vendégek, a misét celebráló pap, diakónusaival, ministránsaival és szerpapjaival egyetemben: tiszta fehérben. A hercegprímás — gondosan levetvén bíborosi színeit — most fehérben és aranyban ül a címeres, baldachinos püspöki széken, körülötte a lépcsőfokokon kis udvarának tagjai. A legalsón áll a nehéz pástortobot őre, a Monsignor háta mögött egy másik, készen arra, hogy a szertartás adott pillanataiban leemelje, majd visszahelyezze a magas, fehér püspöki süveget — mindig gondosan eligazítva szalagjait a paliummal borított vállon. Az elől álló nagyurak majdhogy vitézi díszben tündöklő zárt sorai — a selyem, a brokát, a szőrme menték, az ezüst és arany láncok, a kék, cinóbér és türkiz csizmák, az aranyozott sarkantyúk, a gyémántcsatos medveprém kalpagok, s rajtuk a hosszú kócsag-, sas- és darutollak remekül illettek az egyházi pompához. A leghatásosabb mégis a fekete díszmagyar volt, mint új barátomé, s mint a toledói festők képein a sötétben csillámló lovagi páncélzat. Emitt ezek az ülésekhez támasztott szabályák, arany és elefántcsont keresztmunkaikkal, drágakövekkel színpadias díszített hüvelyekkel: bizonyára a török háború öröksége. Mikor gazdáik csörömpölve felálltak az Apostoli Hitvalláshoz, az egyik kard nagy csattanással leesett a márványra. Bizony a régi csatákban, a pusztán vágatva ilyen szabályaktól hullhattak bukfencezve a török fejek. No meg persze a magyar fejek is.

Kisvártatva, némi csend után felbúgtak az orgonasípok, Isten fiának feltámadását harsogva és fuvolázva. A kórusban száz meg száz hang csapott a légbe, a mellékhajókban szárnyra kapott a glória, a faragott akantuszlevelek peremén tömjénfüst kigyózott a magasba, majd szertefoszlott a dóm mélyedéseiben, s egyszerre ismét mozgolódás támadt. Élén keresztrel, a papság és az oltárszolgák menetének az eleje már félúton volt az üldöhek közötti átjáróban, gyertyák tömkelegével. Most egy baldachint hoztak,

alatta monstranciában az oltáriszentség, majd jött a hercegprímás, a polgármester, a fehér szakállas legidősebb főúr, feketében, bicegve, malachit botjára támaszkodva, s utána a többiek. Egy baráti oldalba bökésre én is beálltam a sodrásba és mint akit tömjénfüst és zene szárnya emel át a kapun, egy-kettőre kinn találtuk magunkat.

Látványos telihold volt, s így szinte nap-pali világosság fogadott. A gyülekezet leért a lépcső alá, indulásra készen. Beállt mögém a már várakozó zenekar, de alig lehetett hallani első akkordjaikat. Csigák csikordultak fölöttünk, gerendák nyögtek, és megannyi harang csengése-bongása mámorosan hömpölygött át az éjszakán. Aztán, a bronzszimfónia pillanatnyi szünetében, egy más hang, valami ütemes csattogás hallatszott a magasból, s mindannyian felemeltük a tekintetünket. Úgy egy órával azelőtt két afrikai újtától kimerült golya szállt le a harangtoronyban elhagyott fészke, és mindenki figyelte, amint letelepednek. Most, a zenebonától felébredve, riadt suhogással, kinyújtott nyakkal menekültek, hosszú piros lábukat maguk után vonva a légben. Nagy evezőtollaik mentén kibontották a fekete szárnysegélyt, majd egyenesen, ráérős suhanással eltűntek előlünk a gesztenyefák fölött a messzeségbe. "Na, ezek is jó estét választottak maguknak a beköltözésre" — jegyezte meg szomszédom, amint egymáshoz igazítottuk lépteinket.

A városban sehol semmi más fény, csak az ezer meg ezer gyertyaé, melyek az ablakokba kitéve lobogtak, vagy az emberek kezében imbolyogtak. A férfiak fődetlen fővel, a nők kendőben lépegettek, a tenyerük ernyőjéből arcukra szűrődő gyertyavilág viszájára fordította a nappali *chiaroscuro*-t — az áll és az orr köré vont karimát, sugárzó félholdat vetített homlokukra, e fénylő maszkok egyéb részeit homályban hagyva. Utcaról utcára, mindenütt lángocskák csendes erdeje fogad, s mihelyt a körmenet eleje odaér a járdán várakozókhoz, azok, mintegy karmesteri pálcára, mind letérdepelnek, hogy aztán néhány másodperc múlva, amint a menet távolodik, ismét felálljanak, szakadatlan hullámmásként. Ezután ezüstösen csillogó nyárfasoron haladunk át, s el-elhallgatnak a méltóságos, ünnepi zsoldárok. És ilyenkor, mikor egy-egy percre szünetel a húsvéti ének, újabb kísérőzene társul a tömjénfüstölő láncainak finom csörrenéséhez s a főpapi pástortobot ütemes koppanásaihoz a macskaköveken: milliónyi béka kuruttyolása. A városka harang- és énekszóra felriasztott golyái ismét feltűnnek, a fejünk fölött kóvályogva bámulják és követik kis fénykalárisunkat, amint újra a dombra igyekszünk, vissza a bazilikához. A pillanat magas feszültsége — az éneklés, a gyertyák fénye, a tömjénfüst, a tavasz lehelete, a szálló madarak, a mezők illata, a harangszó, a békakórus a nádból, az áttetsző árnyak, az ezüst folyó és az erdők fölött ragyogó túlvilági hold — valami mélységes egygyelemmel és hatalommal szentelte be az éjszakát.

Részlet a szerző 68 évvel ezelőtti, Magyarországon is átvetető gyalogújtját megörökítő trilógiájának második kötetéből (Between the Woods and the Water). Itt az "erdők" a Kárpátokat, a "víz" a Dunát jelenti.

NEMÉNYI NINON fordítása
(Angliai Magyar Tükör)

II. Nemzetközi Magyar Fotóművészeti Pályázat

A MAGYAR FOTÓMŰVÉSZETI ALKOTÓCSOPORTOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE és a MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET második alkalommal rendez fotókiállítást a határainkon túl élő és alkotó, magukat magyar nemzetiségűnek valló fotográfusok részére. A tárlat célja bemutatni és népszerűsíteni mindazon alkotók munkásságát, akik a Kárpát-medencében, vagy azon túl, bárhol a világban gazdagítják az egyetemes fotókultúrát.

A fotópályázaton életkortól és foglalkozástól függetlenül, bárki részt vehet a pályázaton, aki nem magyar állampolgár, viszont magyar nemzetiségűnek vallja magát, bárhol is él a nagyvilágban. Egy szerző maximum öt fekete-fehér, vagy színes papírképet adhat be. A művek életkora ne haladja meg az öt évet. Képsorozattal pályázni nem lehet. A fotók hosszabbik oldalának legkisebb mérete 23 cm, legnagyobb mérete 40 cm lehet. A fotók témája és műfaja kötetlen, bármilyen technikával készülhetnek és a felhasznált fotográfiai kifejezőeszközök tekintetében sincs korlátozás. A rendezők azonban fenntartják maguknak a válogatás jogát a beküldött képanyagból. Minden pályázó katalógust, a kiállítók pedig emléklapot és emlékbélyeget is kapnak a tárlaton való bemutatkozásért. Ezen kívül jelképes értékű, fotóművészeti albumokkal díjazzák az első három alkotót. A fotókat kasírozás és paszpartu nélkül postán lehet beküldeni, vagy a megadott címen személyesen beadni. A fotók hátoldalán szerepeljen az alkotó neve, postacíme (ahová a képek visszaküldését kéri), vagy annak a fotóklubnak, alkotócsoporthoz a neve és címe, ahová más fotográfusok pályázataival együtt visszapostázhatók egy csomagban a képek. A rendezők körültekintéssel kezelik a fotókat, de az esetleges sérülésekért, jogtalan eltulajdonításból eredő károkért felelősséget vállalni nem tudnak. Nevezési lap kitöltése kötelező, amely igényelhető a MAFOSZ címéről. Ez a cím azonos a fotók beküldésének, illetve beadásának címével. A kiállított képeket több országban is bemutatják, ahová meghívást kap a tárlat. A beküldött fotókat legkésőbb 2003. június 30-ig postán kapják vissza az alkotók, hacsak másként nem rendelkeznek (pl. személyes átvétel). Az alkotások beküldésével a szerzők hozzájárulnak ahhoz, hogy a fotókiállítás népszerűsítése érdekében szerzői jogdíj fizetése nélkül jelenjenek meg a sajtóban felvételeik, a szerző nevének feltüntetésével.

A pályaművek beérkezésének határideje:
2002. augusztus 21.

A kiállítás időpontja:
2002. szeptember 27-től október 11-ig.

Megnyitó:
szeptember 27-én 15 órakor.

Helyszín:
Bp., I. ker., Corvin tér 8.

A kiállításához nemzetközi szakmai tanácskozás is kapcsolódik.

További információk kérhetők Győri Lajostól az (1) 201-5692-es telefonszámáról (hétköznap reggel 7-9 óra között).

A fotók beküldési (beadási) címe:

Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthoz Országos Szövetsége, 1011 Budapest, I. ker., Corvin tér 8. II. em. 409.

Programok a 2002-es nyári vakációra

A SZATMÁRNÉMETI MAGYAR DEMOKRATA IFJAK SZÖVETSÉGE (MADISZ) az alábbi programokat szervezi a 2002-es nyári vakációra:

— július 21—28. között VI. angol nyelvtábor gyermekeknek, Hadad, Szatmár megye

— július 28—augusztus 4. között VI. kézműves és néptánc tábor, Hadad, Szatmár megye

— augusztus 18—26 között IX. fiatalok angol nyelvtábor, Salatrak, Szatmár megye.

Az angol nyelvtábor gyermekeknek színhelye a hadadi Degenfeld kastély (az Általános iskola épülete) és kertje. A tábor fő célja a beszélt angol nyelv és a nyelvtani szabályok elsajátítása. Az oktatók szeretnék kiegészíteni a kötelező iskolai tananyag hiányosságait. A táborban az oktatás nem hagyományos módon, tehát nem tankönyvből, hanem játékosan (szimulációs és helyzet, társasjátékok) történik. Az angol órák száma naponta 4, délelőtt kettő és fél, délután másfél óra. Napközben szabadprogrammal is szolgálnak a szervezők: néprajzi gyalogtúra Szerbe, hét próbák, vetélkedők, kézműves foglalkozások. Az oktatók főiskolai hallgatók vagy nyelvtanárok. A gyermekek részére az alsó korhatár 8 év, a felső 15 év. Biztosítunk napi 3 étkezést, osztályteremben szállást, matracokon, tisztálkodási lehetőséget, orvosi ellátást, szállítást Szatmárnémetiből.

A kézműves és néptánc tábor színhelye a hadadi Degenfeld kastély és kertje. A néptánc és a kézműves foglalkozások jól kiegészítik egymást. A gyermekek és fiatalok több kézműves foglalkozáson vehetnek részt: fafaragás, agyagozás, kosárfonás, nemezelés, bőrzés, gyöngyfűzés, bogozás. A táborban szatmári és szilágysági táncok mellett mezősegi, kalotaszegi táncokat is megismerhetnek. Biztosítunk napi 3 étkezést, osztályteremben való elszállásolást, matracokon (főleg gyermekeknek), sátorozási, tisztálkodási lehetőséget, orvosi ellátást, napközben a 6 év alatti gyermekeknek felügyeletet.

A néptánc tábor megszervezését azért tartjuk szükségesnek, hogy a népzene, néptánc, népdalkedvelőknek helyet, alkalmat biztosítsunk népzenehallgatásra, táncolásra, tanulásra, népdaléneklésre. Szeretnénk egyre nagyobb közösségekkel megszerettetni a népzene, népdalt, néptáncot, valamint azoknak is teret és helyet biztosítani, akik még nem elkötelezettjei a táncnak, éneklésnek.

A fiatalok angol nyelvtáborának színhelye Salatrak, 1000 méter magasan, festői környezetben egy tavacska partján. Az oktatók a hangsúlyt a beszélt angol nyelv és a nyelvtani szabályok elajátítására fogják fektetni. Az angol órák száma naponta 4 óra, délelőtt kettő és fél, délután másfél óra. Az oktatók amerikai és szatmárnémeti nyelvtanárok. Napközben szabadprogrammal is szolgálnak a szervezők: kirándulás a Rotundára, a Kiskövesre, tollaslabda-bajnokság stb. Az résztvevők alsó korhatára 16 év. Biztosítunk napi 3 étkezést, orvosi ellátást. Sátorhozni kell.

Minden jelentkezőt szeretettel várunk.

BŐVEBB INFORMÁCIÓK VAGY JELENTKEZÉS a 0040(0)261 710810 telefaxon vagy a 0040(0) 261 717590 telefon-számon.

POSTACÍMÜNK: Szatmárnémeti MADISZ, Románia, 3900 Satu Mare, str. Mihai Viteazul 10

KÓDEX

A vacsorát együtt fogyasztottuk el. Mindenki a maga országáról beszélt. A maghribiek beszéltek a francia civilizációról, és szomorúan, elfojtott gyűlölettel ismerték el annak fensőbbiségét. Néhány maláji szigetbeli arab a hollandusok kapzsiságát szidta, a két kínai, akinek arab beszédét alig értették, az eljövendő nagy muszlim Kínáról álmodozott, a szomszéd asztalnál ülő bagdadiak is az iszlám megerősödéséről vitatkoztak néhány szíriával, és az indusok, akik nem értettek arabul, a lángoló szemekből olvasták ki a gondolatot. Mind egyetértettek abban, hogy a gyűlölt gyaur lett úrrá az iszlám világa felett. Hadsereggel megszállta Indiát, Malaját, Észak-Afrikát, Szíriát és Irakot, gépiparral kifosztotta a serény kezű muszlim kézművest, földönfutóvá tette saját országában.

Mialatt ezek a dacos, panaszos hangok keringtek az ebédlő falai között, és vakhittól fűtött lelkek tüzes sugarakat lövelltek ki a sötét pillantású szemekből, a hajó gépe szüntelenül dolgozott, és vitte a kis gőzöst: az imperializmus, a mechanizmus és a materializmus élő jelképét a távoli Mekka felé. Árbocán angol zászló lobogott, négy tisztje is angol volt, és ennek a négy tisztnek gondjára volt bízva az a huszonkét "entellektüel" a fülkékben és az a hétszáz-egynéhány szegény zarándok a hajó gyomrában, akik mind élő lázadás voltak a fehér európai ember uralma ellen. És a hajó simán, zökkenés nélkül futott a habokon, ahová a kormányos akarta.

Az éjszakák a Vörös-tengeren tündéri szépek a téli hónapokban. Ez a leszakadt árok megtelt élő vízzel két sivatag között, ahonnan égetően fúj nyáron a szél. Két tüzes pokol között egy keskeny sáv, amely átengedi az embert a messze világba, kenyérért, kincsért és hatalomért.

Életemben most harmadszor hasította hajóm a Vörös-tenger habjait. Mindig keletre fordult tekintetem, és a csillagok után kerestem, merre van az a város, ahol időtlen időkben leesett egy izzó meteorkő, és aztán eljött egy ember, és tűzcsóvát fakasztott az emberi lelkekben, amelynek heve ma is ott parázslék minden muszlim szívében Marokkótól Japánig. Mekka, az igazhívók kábája, Mohamed a próféta! — mind, akik most ezen a kis hajón és a számtalan nagy hajón és mindenütt az országutakon, vasúton, autón, lóháton és tévén sóvár vágyódással siettünk előre, mind oda akartunk jutni. Mikor már elcsendesedett a beszéd, és az esti ima is elhangzott a hullámozó víz felett, és a zarándokok átadták lelküket az álomnak próbára, én egyedül támaszkodtam a hajó korlátjára, a végtelen csendben, a tündéri ragyogásban. Csillogó medúzák úszkáltak a vízben, és sodródtak odább a gőzös sebes iramától. A hajó orrát kétoldalt dühösen nyaldosta a fehér tajték taraja. A hullámok haragosan támasztották ellene hátukat, hogy a szemtelen tolatkodót, aki ünnepi játékokat meg merte zavarni, lefordítsák talpáról. Üvöltve törtettek eléje, és bögve hullottak szét kérihelhetetlen sarkantyúja alatt. Fenn az ég ezer mécsesével világította meg az utat. Fenséges az éjszaka így teljesen egyedül egy árva magyarnak a zarándokhajón.

A langyos éjszakai levegőben az utóbbi napok sűrített benyomásai bódító éber álomba ringattak. A gyönyörű égbolt, amely minden oldalon ráborult a sötét vízre, kelet felé kinyílt, mint egy kis ablak, és ezen a képzeletbeli ablakon át, túl a téren és időn, megálmodtam a történelmet.

GERMANUS GYULA: Allah Akbar! Szépirodalmi Kiadó, 1984

INDEX

ZENE TEGNAP, MA, HOLNAP 19.

A koncentrátum diadala

Mindent sűrítünk! Már-már mániákusan keressük a lényeg lényegét, a három-négy oldalon összefoglalható korszakalkotó felfedezést, a kis CD-lemezre préselt sokszáz oldalas traktátumot, a zeneszerzői életművet egyetlen pillanat időtartamára élménnyé formáló gesztust. Mozart is említi, mennyire szerette egyetlen pillanatba sűrítve maga elé képzelni valamelyik művét a szimfóniától az operáig. Mégis nagyon sokat komponált, az egyetlen főműre összpontosított alkotó gesztus még nem érett meg a zeneszerzők képzeletében a 18. század végére. Bár a mindenféle koncentráció kedvelt "eszköze" a mindenkori zenének. A téma, legyen az fúgátéma vagy éppen egy szonátatétel főtémája — kis hangzástérre zsugorítva — hatalmas információ-mennyiséget tárol. A fúgában ez a hallatlanul koncentrált téma (rendszerint egyetlen alapgondolat!) nem is változtatja alakját, mindössze előkelő "idegenként" végigutazza azokat a hangzástér-jakat, amelyeket a szerző kínál számára. Ezért van, hogy ugyanazt a fúgátémát vagy közeli variációját sok szerző alkalmazta darabjában mindig más és más zenei környezetbe helyezve. Igazából maga a fúgátétel is lényegét tekintve az alapul vett témára sűríthető. Emlékszem, hogy egyik tanárkollégám kikérdezte Bach *Wohltemperiertes Clavier*-jének minden témáját tanítványaitól, kötelezve őket a témák kívülről való rögzítésére. Ez is afféle rejtett koncentráció volt, zenepedagógiai köntösben. Rövid darabokat minden korban írtak a zeneszerzők, ezek is koncentrátumok. De igazi jelentőségét Beethoven *Bagatell*-jeiben éri el, az fajta zenei miniatúra, amely néha szimfonikus ihletettséggű téma, zenei dramaturgia és melvireható filozófiai gondolat hordozójává válik. Egyébként Beethoven óta tartja számon a zenetörténet a teljes életműre kiterjedő sűrítés koncepcióját. Palestrina harminckötetes életműve, Bach ezret meghaladó univerzuma, Mozart századon felüli opuszsora után (ne feledjük, Mozart csak 35 évet élt,

innen a "kevés!" mű) Beethoven századon felüli alkotása meglepő fordulatnak számít.

A beethoveni témák is hallatlan koncentrációról árulkodnak, és ami még fontosabb, tudatos alkotói szándék szülöttei. Kétezer év múlva, 4002-ben nem lehetetlen, hogy Beethoven és sok más zeneszerző életművéből a témák felidézése elég lesz a műélvezet-hez, valahogyan úgy, ahogyan manapság egy zenetudományi elemzésben a megjelenő idézetek belső hallással való átélése a beavatott számára valóságos zenei élmény lehet. A 19. századtól kezdve mind gyakoribbá válnak az egy-opuszos zeneszerzők. Elég, ha Bizet *Carmen*-jére utalunk, a szerző fő műve szinte teljesen szétvált a többi Bizet-mű sorától, külön életet él. A FŐMŰ problematikája sok szerzőt érint; napjainkra még Beethoven életműve is a nagy tömegek körében szinte teljes egészében a *Kilencedik szimfóniára* zsugorodott. A mai szerzők már eleve koncentrált művekben gondolkodnak. Egy modern komponista barátom mondta nekem egy németországi fesztiválon, hogy mindössze 20 perccel szeretné meghosszabbítani a zenetörténetet. Gyakori az is, hogy zeneszerzők tíz, tizenkét lemezt szorongatva kezükben mutatják be életútjukat a muzsikában. Már a partitúrák is elférnek egy CD-lemezen, ha rövid, kevésbé hangzó művekről van szó. EGY MŰ EGY ZENESZERZŐ! Az ötszáz év óta tartó zeneszerzői individualizálódásnak ez lenne a mai végeredménye?! Az óriási versenyben az elsőségért annak az egy műnek mindent kéne tartalmaznia, amit a szerző a világról, önmagáról el tud mondani. Fantasztikus kilátások nyílnak az alkotók előtt: elég egyetlen, rövid kis darabra koncentrálni, és már pár perccel meghosszabbították a zene óriási folyóját. Mert bizony már mindinkább halhatatlanságban gondolkodunk: az EGY diadalt ül fölöttünk. De MI akartunk külön-külön egyek lenni, minden mástól, másoktól elhatárolódni, teljesen újak, egyedinek lenni. Győzött az individualizmus, hiszen csak így lehettünk EGY-ek. Zenekonzertációink az EGY diadalt ünneplik. "ISMERD MEG MAGAD" — sugallja a görög Apollón-templom felirata. ISMERD MEG A VILÁGOT — ösztökélt mindnyájunkat a 20. század. ISMERJ MEG MÁSOKAT — súgja a 21. század. Az EGY korszaka után valami új kezdődik.

TERÉNYI EDE

HOL-

Az Erdélyi Híradó Kiadó új kötetei: Bréda Ferenc *Antracit* (esszék); Fekete Vince *A Jóisten a hintaszékből* (Válogatott és új versek); Farkas Wellmann Éva *Itten ma donna választ* (versek); Papp Attila Zsolt *A Dél kísértése* (versek); Szonda Szabolcs *Vagyontárgyalás* (versek); Mózes Attila *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* (beszély).

Május 23-án a kolozsvári Music Pub termében Páll Zita faggatta Fried István Herder-díjas szegedi professzort irodalomról, egyebekről. Felolvastak írásaikról: Nagy Koppány Zsolt, Gáll Attila, Orbán János Dénes, Sántha Attila.

A szlovén *Ampak* című lap közli Kántor Lajos *Blizje od Svice* című írását.

A kolozsvári *Korunk Galériában* május 31 — június 27. között tartott nyitva Ben-csik János tusrájzainak kiállítása.

A *Dunánál* ötödik számának szerzői: Pekár István, Kenéz Ferenc, Józsa Márta, Böröcz László, Selmeczi György, Tófalvi Zoltán, Bacsó Bori, Bodor Ferenc, Erdősi Péter, Kicsi Sándor András, Johann Ferdinand Auer, Philip Daimon, Barabás Balázs, Szép János, Morus Tamás, Pető László, Demény László, Páll Zita, Tompa Miklós, Kővári Péter, Czákó Gábor, Papp Márió, Radics Viktória.

A Nagy Szent Gergely Lovagrend tisztí keresztje a csillaggal (polgári tagozat) kitüntetést adományozta II. János Pál pápa Nemeskürty István volt millenniumi kormánybiztosnak, a katolikus egyház tanításával egybehangzó millenniumi tevékenységéért. Az elismerést Paskai László bíboros, prímás esztergom-budapesti érsek adta át a Prímás Palotában.

Az idei Tiszatáj-díjat Csiki László és Térey János vehette át Szegeden. A díjazottakat Olasz Sándor és Szilasi László méltatta.

A Szent György Lovagrend Nagykeresztje

kitüntetést adományozta a Nemzetközi Szent György Lovagrend nagymestere lovag Bíró Andrásnak, írói munkássága elismerésül Szegeden, a Szent Rókus Székes-egyházban.

Herder-díjat ítelt oda mások mellett Esterházy Péternek a hamburgi Alfred Toepfer Alapítvány. A tizenötezer euróval járó díjat május 3-án adták át a bécsi egyetemen.

Kányádi Sándor versei hangzottak el a tatabányai József Attila Megyei Könyvtárban rendezett irodalmi műsoron. A házigazda Monostori Imre volt.

2002 első negyedében elhunyt Csetri Lajos író, Rajnai László író, irodalomtörténész, kritikus, műfordító és Veress Dániel író.

Szécsi Margit (1928—1990) emléktáblát avatott Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata a pestszentlőrinci Német Tagozatos és Német Nemzetiségi Általános Iskola falán. Ebben az iskolában tanult a költő. Az ünnepeken Nagy András képviselte az írószövetséget és Vasy Géza mondott avatóbeszédet.

-MI

Bőbeszédűeknek

A rejtvény fősoraiban Thomas Carlyle gondolatát kapja végső megfejtésül.

VÍZSZINTES

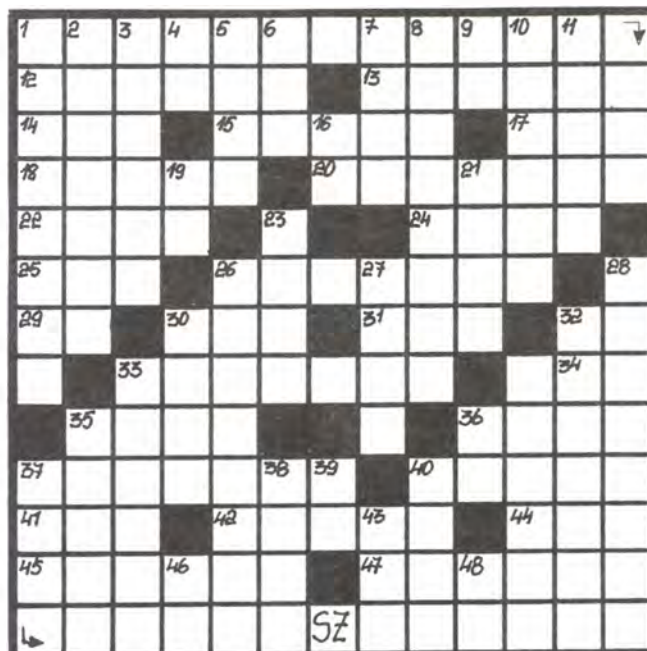
1. A gondolat első része. 12. Láp a Hargitán. 13. Amely irányába. 14. Szófaj. 15. Női becenév. 17. Becézett Roland. 18. Magyar városból való. 20. Csúnya, házsártos öregasszony. 22. Lehelet, németül. 24. Biztos (argó). 25. Kalászszállak! 26. Szerzámartó. 29. Szintén. 30. Üdítőital márkája. 31. Becézett Elemér. 32. Laurencium vegyjele. 33. Hallótávolság, angolul. 34. Szármányasok betegsége. 35. Vágóeszköz. 36. Ali... és a negyven rabló. 37. Köszönéskor ezt kívánhatjuk (két szó). 40. Más helyre tesz. 41. Beszóró! 42. Valaminek utolsó példánya. 44. Részben pizzamás! 45. Női név. 47. Kovászna megyei település.

FÜGGŐLEGES

1. Olasz légiforgalmi társaság. 2. Motor hangos járatása. 3. ...uborka, savanyúság. 4. Más a széleken! 5. Becézett Borbála. 6. Spanyol, svéd és ománi autójelzés. 7. USA úrkutató hivatal. 8. Kisugárzott. 9. Alá. 10. Hiba-jegyzék könyvben. 11. A ... szérűn (Ady). 16. Zsákolt! 19. Annyi mint, röviden. 21. Rudolf beceneve. 23. Inda. 26. Női név. 27. ... Uris, az Exodus írója. 28. Gabonából készült étel. 30. Láb része. 32. Háizsárnyas ízletes belső szerve. 33. Orrához tesz. 34. Brazil tagállam. 35. Tolna megyei település. 36. Bolgár cigarettamárka. 37. A gondolat második, befejező része. 38. Sémí nyelv. 39. Post Meridiem, röviden. 40. Muto-gatva beszél. 43. Szappanmárka. 46. Numero, röviden. 48. Alga belseje!

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 12. számában közölt *Novella* című rejtvény megfejtése: A hallgatás csöndje; Lőrincz György.

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Illyés Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Pro Professione Alapítvány

Magyar Kultúra Alapítvány

Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LÁSZLOFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, Fax: 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSEGE ISSN 1220-6288